

ŞARK İSLAHAT PLANI

İCİNDEKİLER	
Şark Islahat Planı – I	2
Şark Islahat Planı – II	6
Şark Islahat Planı – III	10
Şark Islahat Planı – IV	15
Şark Islahat Planı – V	20

YENİ ÖZGÜR POLİTİKA
YENİ ÖZGÜR EKONOMİ

Şark Islahat Planı – I

Kemalist yönetimin 1925'te hazırlayarak yürütülmeye başladığı 'Şark Islahat Planı, açık olarak "Kürt kimliğini yok etme ve Kürdistan'ı sömürgeleştirme" planıdır. Dahası, Planın askeri yönetimler yoluyla yani "sümgü" aracılığıyla hayata geçirilmesi öngörülmektedir. Başvurulacak diğer siyasal ve kültürel politika ise 'zoraki asimilasyon'dur.

Kürt sorunu neden çözülemedi ya da 'Şark Islahat Planı' – 1

Kürt sorununun çözümü bağlamında bugüne kadar çeşitli kurum, kuruluş ve kişilerce birçok rapor yayımlandı ve görüş ileri sürüldü. Bunların en ilgi çekici olanlarından biri, yıllar önce talihsiz bir kaza sonucu yaşamını yitiren, liberal politikacı Adnan Kahveci'nin hazırlayıp çeşitli makamlara sunduğu "Kürt Sorunu Nasıl Çözülmez?" konulu Kürt Raporu'ydu. Kahveci'nin raporu, Kürt sorununa çözüm arayışlarının ilginç ve anlamlı örneklerindendi. Çünkü O, raporunda, Kürt sorununun nasıl çözülemeyeceğini irdeliyor ve "Türkiye, Kürt meselesine çözüm getirmek için saplantısız ve çağdaş düşünmek zorundadır" diyordu. Dahası Kahveci, bugüne kadarki yanlış yöntem ve uygulamaların sorunu büyütürken bugünlere taşıdığını vurguluyordu.

Biz de, Kürt sorununa barışçı-demokratik bir çözümün bütün yakıcılığıyla gündeme yerleştiği bir aşamada; Kürt sorununun nasıl çıktığını ve bugüne kadar neden çözülemediğini sergilemek amacındayız. Bu sergileme, bir çağdaş çözüm perspektifini de beraberinde getirecektir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1925'ten bu yana Kürtlerin yaşadığı bölgeyi Şark Islahat Planı'yla yönetiyor. Plan'ın hedefi Kürt kimliğini çeşitli yöntemlerle ortadan kaldırarak, Kürt sorununu çözmek. Bunun için askeri zor, kültürel asimilasyon kurumları ve cezalarla örülü bir Kürtçe yasağı (dil, tarih, yayın gibi) uygulamaya konuyor. Zamanın Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'nun kararıyla hazırlanan ve yürürlüğe giren bu planla birlikte, Kürtlerin yaşadığı bölgeler "müstemleke" yani sömürge statüsüyle yönetilmeye çalışılıyor. Yazı dizimizde Şark Islahat Planı ile bu planın sonuçlarını ve buna karşı Kürt aydınlarının verdiği mücadeleyi ve yaptıkları uyarıları sunacağız.

Lozan'dan sonra Kürt Sorunu'nun serüveni

1923'e kadarki vaatlerin tam tersi bir yaklaşımla 1924'ten itibaren dile getirilen "Kürt sorununu sümgüyle çözme" politikası, Kürt aydınlanma hareketi içinde tam bir düş kırıklığına ve infiale yol açmıştı. 1919-20'lerde imzalanan Kongre Protokolleri, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa), Meclis konuşmaları; 1922'de Meclis'te görüşülen 'Kürt özerkliği'ne ilişkin Kanun Tasarısı, buna bağlı olarak bizzat "Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal" imzasıyla cephe komutanlıklarına gönderilen genelgeler, 1923'te yeni devletin eşitlikçi yapılanması konusunda gazetelerin başyazarlarına İzmit'te yapılan açıklamalar ve nihayet "Türk ve Kürt delegasyonu" adına Lozan'a katılan İsmet Paşa'nın, iki halkın eşitliğine ilişkin söylemi unutulmuş görünüyordu.

Oysa, daha 6 Mart 1923'te Meclis'te bir konuşma yapan Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, "Türk'le Kürt teşrik-i mesai ederek yaşamazlarsa, ikisi için akibet yoktur. Bu nedenle herhangi biri, diğerine ihanet ederse ikisi için de akibet yoktur" diyerek, tarafları uyarıyordu. O zaman bu sözler Meclis'te ayakta alkışlanıyordu.

Ancak, hemen bir yıl sonra "Türk'ün sümgüsünün görüldüğü yerde Kürtlük biter" sloganıyla "Kürt sorununu sümgüyle çözme" edebiyatı başlamıştı ve Kürt aydınları haklı olarak bu politikayı, "kan ve demir siyaseti" olarak nitelendiriyor ve buna karşı çıkıyorlardı. Nitekim, bu politikalara bir tepki olarak, yine Kürt aydınlarınca "gerçekte bir ihtilalden çok, bir devrim" olarak nitelendirilen "1925 Büyük Kürt Ulusal Ayaklanması" gerçekleşiyor ve iki yıl önce Meclis'te ayakta alkışlanan yukardaki sözlerin sahibi de dahil onlarca Kürt aydını idam ediliyor, sayıları on beş bine varan yurtsever Kürt de sümgülenerek ya da kurşunlanarak katlediliyordu.

Kürt aydınlarının uyarısı

Katliamdan kurtulup ülke dışına çıkan Kürt aydınları, 20 Mayıs 1926'da dönemin Başbakanı İsmet Paşa'ya gönderdikleri "Muhtıra"da; yaşanan ve gelecekte yaşanabilecek acı gerçekleri şöyle dile getiriyorlardı: "Mevcut politikanın yürütülmesinde ve kalıcılaştırılmasında direnilirse, Kürtlük aleminden vazgeçmiş Türklüğün, yalnız bugün için değil yarın da güçlükler ve korkunç durumlar karşısında kalmayacağını güvencesini kim verebilir?"

Bu anlayış ve sorumlulukla, acı gerçeğe ihtilalin son demlerine kadar direniyorduk ve kesinlikle kan dökülmesinden yana değildik. Ne yapalım ki, bıçak kemiğe dayandı, acı gerçek dolayısıyla Şubat 1925 İhtilalini yapmakla milletimizi savunmaya mecbur kaldık. İhtilalde yer alan kişilerin, nefis savunması ya da kişisel çıkarlar için değil; Türk ve Kürt milletinin karşılıklı haklarına

saygılı olmak kutsal idealleri uğruna hareket ettiklerine lütfen inanınız. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde yeni esasları belirlenen Teşkilat-ı Esasiye Kanunnamesi'nde (Anayasa) Türk ve Kürt milletlerinin ulusal sınırları içinde hür ve serbest yaşayacaklarına ve birbirlerinin haklarına karşılıklı saygılı olacaklarına dair açık bir madde yok mudur?

İşte İhtilalciler onu, Türk milletinin liderlerinin Kürtlüğe reva gördüğü medeni ve milli hakları istemek ve savunmak amacındadırlar. "(Bkz. M. Bayrak: Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri, Özge Yay. Ank. 1993, s. 494-495)

1920'lerde yurtlarını terk etmek zorunda kalan Kürt aydınları; "Biz Kürtçüler, Kürtlüğün hayat ve bekasına suikast edilmemek şartıyla müthiş ve müfrit Cumhuriyet ve uygarlaşma taraftarıyız ve tam anlamıyla sapkınlık ve efsane kaynağı olan istibdatın ve zorbalığın aleyhtarıyız" dedikten sonra, adeta bugünlere ışık tutarcasına şu anlamlı uyarıyı yapıyorlar: "Eğer genç Türkiye Cumhuriyeti ve muhterem yöneticileri, Türk ve Kürtlerin birarada yaşamasını gerçekten istiyor ve Kürtlüğün kuvvet ve kudretinden yararlanmayı ve Kürtlükten çok Türklüğün varlığını sağlamlaştırmak ve en azından Kürt milletini kazanmayı hedefliyorsa, tek çözüm yolu ve ilaç; 20. yüzyıl uygarlığının ulus ve özgürlük prensiplerine saygı ve uyma ile Kürtlerin yaşam hakkını kabullenmek ve bu suretle Avrupalılar'a, dost ve düşmana karşı olgunluğunu ve siyasi yeterliliğini göstermektir. "(age, s.498) Tersî durumda ne olacağını da söylemiş ve uyarılmışlar: "Aksi takdirde, mevcut politikanın ve durumun devam ettirilmesinde ısrar edilirse, Kürdistan veya Şarki Anadolu kıtası büyük bir kin ve kırınglık yuvasına dönecektir..."

Evet, dönemin Kürt aydınlarının yaklaşımı ve uyarıları böyle. Ancak Kemalist yönetim, Fransızlar'ın ve "Kürt milisleri"nin yardımıyla İsyanı bastırdıktan sonra zafer sarhoşluğuna kapılarak İttihadçılar'dan miras aldığı "Kürt kimliğini zorla yok etme" politikalarını daha açık ve daha katı biçimde yürürlüğe sokar. Bu politikanın ana belgesi, 1925'te hazırlanıp yürütmeye başlanan 'Şark İslahat Planı'dır. Bu, apaçık olarak "Kürt kimliğini yok etme ve Kürdistan'ı sömürgeleştirme" planıdır. Dahası, Planın askeri yönetimler yoluyla yani "süngü" aracılığıyla hayata geçirilmesi öngörülmektedir. Başvurulacak diğer siyasal ve kültürel politika ise "zoraki asimilasyon"dur.

Bu amaçla, "Şark İlleri Asayiş Müşaviri" sıfatıyla Kürdistan'da görevlendirilen Hasan Reşit Tankut –sonradan atamalı Prof. ve Güneş-Dil Teorisyei– 1928 yılında Şark İlleri Umumi Müfettişi İbrahim Tali'ye bir "Türkleştirme Raporu" hazırlar. Aynı yıl içinde, Yahudi kökenli İttihadçı Mois Kohen (Tekin Alp) tarafından da "Türkleştirme" adlı bir el kitabı hazırlanır ve Türk Ocakları'na dağıtılır.

Adı geçen kitabın daha önsözünde Türkçülerden Aka Gündüz'ün şu sözlerine yer verilmektedir: "Türkiye'de, Allah'ın hakiki kılıcı halkçıların pençesinde ve Allah'ın kalemi Türkçülerin elinde... Bu kılıç ile bu kalem izdivaç ettiler (evlendiler). Bu izdivaçtan bir cemiyet (toplum) doğdu ki, adı Türk Milleti'dir." (age,s.525)

M. Kemal, bu Türkleştirme Raporu'nda gerçek kültür politikasını ilk kez yüksek sesle dile getiriyor: "Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk topluluğudur. Bu topluluğun bireyleri ne kadar Türk kültürüyle dolu olurlarsa, o topluluğa dayanan Cumhuriyet de o kadar güçlü olur." (age,s.526)

Peki, daha bir yıl önce Kürt aydınlarının kendisine iyi niyetli bir muhtıra verdikleri Başvekil İsmet Paşa ne diyor: "Vazifemiz, bu vatan içinde bulunanları behemahal Türk yapmaktır." (age,s.526)

1930'da, dönemin anlı-şanlı Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt şu demeci veriyordu: "Türk bu ülkenin yegâne efendisi, yegane sahibidir. Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette tek hakları vardır. Türklere hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı. Dost ve düşman hatta dağlar bu hakikatı böyle bilsinler." (Milliyet, 19 Eylül 1930)

İşte, temelleri 'Şark İslahat Planı'yla atılan böylesi bir 'Kürt politikası'yla başladı her şey ve bugünlere gelindi. Bu planın uygulamasını, "devletin Kürtlerle ölümcül dansı" olarak görüyorum. Günümüzde Kürt kimliği ve demokratik hakları konusunda yeni bir süreç başlamış bulunuyor. Üstelik, sürekli silahlı mücadeleye zorlanan Kürtlerin bugüne kadar yeterince başvurmadıkları veya vuramadıkları önemli siyasi ve diplomatik bir mücadele sürecidir bu. Kürtler, çeşitli nedenlerle bugüne kadar yeterince kullanamadıkları bu yeni yöntemi layıkıyla değerlendirebilirlerse, hiç kuşku olmasın ki, Kürt sorununun çözümü yakın demektir. Çünkü, dünyanın en mağdur ve mazlum halkı

konumundaki Kürt halkı, haklı bir davanın peşindedir ve sorunun çözümü salt Türkiye'nin değil, Avrupa'nın ve tüm insanlığın yararınadır...

'Şark Islahat Planı'nı sorgularken; "Devletin/Kemalizmin/Resmi İdeoloji'nin Kürt Planı, Kürt Oyunu, Kürt Çıkmazı"; "Kürtler'e Sıkılan Kurşun, Kürtler'e Kurulan Tuzak, Kürtler'e Vurulan Kelepçe" gibi birçok nitelme kuşatıyor insanı. Biz yine de, temelleri "Şark Islahat Planı" ile atılan, devletin ret ve inkar politikasının iflası anlamına gelen 'TRT-6'ya kadar planın gelmiş geçmiş tüm yönetimlerce esas alındığını gözeterek, "Devletin Kürt Programı/Devletin Kürtlerle Ölümcül Dansı: Şark Islahat Planı" demeyi uygun bulduk. Çalışma; zoraki yöntemlerin iflası; demokratik çözümün zorunluluğu konusunda bir perspektif sunarsa amacına ulaşmış demektir...

Şark Islahat Planı'na karşı Kürt aydınların girişimleri

A) Dr. M. Ş. Sekban ve "Kürtler Türkler'den Ne İstiyor?" (1923)

Ünlü Kürt aydını Dr. Mehmet Şükrü Sekban, Ankara Hükümeti'nde Bayındırlık Bakanı olan hemşehrisi Fevzi Pirinççizade aracılığıyla Hükümete bir muhtıra-mektup göndererek, Kürtlerin isteklerini dile getirir. "Kürtler Türkler'den Ne İstiyorlar?" başlıklı bu muhtıra-mektupta; Kürtlerin Türklerle eşit yaşaması talebi açıkça dile getirilir. Mehmet Şükrü Sekban Bey, Kürt halkı adına isteklerini, Türk yönetimlerinin adeta bir kutsal metin gibi sundukları Misak-ı Milli'ye ve 1921 Anayasası'na dayandırır.

Misak-ı Milli'nin 1. maddesinde şöyle denmektedir: "... Birtakım dinsel ve kültürel bağlarla bir diğerine bağlı ve aynı amaç ile dolu unsurlardan oluşan ve işgal çizgisinin ötesinde ve berisinde oturan Osmanlı ve Müslüman çoğunluğunu kucaklayan topluluklar, birbirlerinin ırksal (milli) haklarına ve toplumsal koşullarına karşılıklı saygılı olmak koşuluyla hiçbir bahane ile fiilen ve hukuken ayrılmayı kabul etmezler." (Bkz. M. Bayrak: Kürdoloji Belgeleri; s. 36-37)

Kürt aydını Sekban'ın ikinci ölçütü ise 1921 Anayasası'nın 22. maddesidir. Bu maddede ise şöyle denmektedir: "Aralarındaki ekonomik, toplumsal ve dilsel ilişkilere göre iller birleştirilerek Genel Müfettişlik Bölgeleri oluşturulur."

Sekban, bu maddelerden yola çıkarak önerisini şöyle koyuyor: "Mesele basit. Çoğunlukla Kürtlerin yaşadıkları bölgeleri, 22. maddenin öngördüğü üzere birleştirelim ve Genel Müfettişlik kuralım. Bu Genel Müfettişliklere, aynı Yasanın 23. maddesini olduğu gibi uygulayalım. Bugünkü İller İdaresi Kanunu'nun içeriği de amacı sağlar. Yalnız bu kanunda vurgulanmayan bir maddeyi ekleyelim: Genel Müfettiş Kürt olmalıdır.(...) Genel Müfettişlik Bölgesi'nde yapılacak genel seçimlerde seçilecek milletvekilleri Genel Müfettişlik yönetiminde İl Büyük Genel Meclisi adıyla toplanarak, kendi sınır ve yetkileri içinde yasaların ve düzenliğin yanısıra Genel Müfettişlik bütçesini düzenleyecek ve yürütülmesini belirleyecektir. Bu Meclisin yetkileri bir Eyalet Parlamentosu (Landtag) niteliğinde olacaktır. Türkiye ve Kürdistan'a ilişkin diğer konular için Ankara 'da toplanan Büyük Millet Meclisi'ne Kürt milletvekilleri önceden olduğu gibi devam edeceklerdir."

Kürt aydını Mehmet Şükrü Sekban Bey, daha 1923'te Ankara Hükümeti'ne sunduğu bu raporda, Kürt ulusal-demokratik haklarının bu yolla verilmesi halinde, yaratacağı yararları da şöyle belirtiyor: "Mevcut devlet yasalarının metin ve ruhuna uygun ve Misak-ı Milli'nin kapsamına denk düşen bu önerim kabul edilirse, bütün Kürt yurttaşları büyük bir içtenlik ve bağlılıkla ülkeyi ve ortak milli amaçları gerçekleştirmeye son derece büyük bir çaba ve gayret gösterirler. Kürt Misak-ı Millisi olarak da adlandırılan ve adlandırılmaya da layık olan istekler –ki (Kürt diline hakim ve emeğinin ürününe sahip olmalıdır) cümlesiyle özetlenebilir– bu suretle gerçekleşerek iki kardeş millet arasındaki tarihi dostluk bağları bir sözleşme ile güçlendirilmiş olur." İşte tarihin haklı tanıklarından Dr. Mehmet Şükrü Sekban'ın 1923'deki çözüm önerileri...

B) Kürt aydınlarının Muhtıra-Mektubu (1926)

Dr. Mehmed Şükrü Sekban'ın 1923 yılında kemalist yönetime sunduğu Muhtıra-Mektup'un dikkate alınmaması ve vaadedilen sözlerin yerine getirilmemesi üzerine patlak veren 1925 Kürt İsyanı –ki Kürt aydınları bunu Kürt Azim Kiyam-ı Millisi yani Büyük Kürt Ulusal Ayaklanması olarak nitelendirirler– kanla bastırılır.

İsyandan sonra bir kanlı katliama dönüşen bu hareketin ardından, sürgündeki Kürt aydınları soğukkanlılıklarını kaybetmeyerek, bu kez Ankara Hükümeti'ne dönemin Başbakanı İsmet Paşa (İnönü) aracılığıyla bir Muhtıra-Mektup gönderirler. Bu Muhtıra-Mektup, 20 Mayıs 1926 tarihinde zamanın Başvekili İsmet Paşa'ya hitaben yazılıp gönderilmiş, isyanı değişik boyutlarıyla

değerlendiren ve “Kürt Ulusal İsteklerini” içeren son derece önemli bir Muhtıra-Mektup’ tur. Mektubun zamanın Başvekili İsmet Paşa’ya gönderilmiş olmasının nedeni; İsmet Paşa’nın Kürt kökenli bir aileden gelmesi, Lozan’da “Türklerin ve Kürtlerin temsilcisi olarak bulunduğunu” açıkça ifade etmesi ve bu nedenle Kürt sorununun öncelikli muhatapları arasında bulunmasıdır. Bu nedenle Muhtıra-Mektup, gönderildiği tarihte Başbakanlık görevini yürüten İsmet Paşa’nın kişiliğinde “Türkiye Genç Cumhuriyeti’ni ikaz etmek” amacıyla yazılmıştır.

Mektup, “Kürt Münevverleri Namına” yani Kürt aydınları adına yazılmış. 1925 Kürt İsyanı’nı değerlendiren tarihsel bir belge olmasının yanı sıra, o zamanki Kürt-Türk ilişkilerinin boyutlarını yansıtması, o zamanki Kürt aydınlarının gözüyle Kürt sorununu irdelemesi ve bugüne de mesajlar sunması açısından bu mektup önemlidir.

“Kürt Metalib-i Millisi” (Kürt Ulusal İstekleri) ana başlığıyla gönderilen mektubun girişinde; mektubun gönderiliş nedenleri şöyle vurgulanıyor: “Muhterem Paşa Hazretleri, Türk ve Kürt milletlerinin bugününü ve geleceğini soğukkanlılıkla inceleyerek, bu iki milletin siyasi, ekonomik, sosyal yararları dolayısıyla birlikte yaşamakla, ancak hayatlarını sürdürebilecekleri konusunda beslediğimiz düşünsel ve vicdani kanıyı bir kat daha sağlamlaştırarak, gerçekten bu iki kardeş milletin birlikte karşılaştıkları ve özellikle gelecekte de kalacakları korkunç ve kuşku verici durumdan çekinerek kişisel değil, bağlı bulunmakla övündüğümüz Kürt milletinin şimdiki ve gelecekteki yararları dolayısıyla birkaç satırla sizi, gerçekteyse Türkiye Genç Cumhuriyeti’ni uyarmayı ve mümkün olduğunca duygusallıktan kaçınarak, görüş ve düşüncelerimizi sunmayı ulusal bir görev bildik.” (Bkz.M. Bayrak: Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri, s. 493) Muhtıra-Mektubun daha sonraki bölümünde; Osmanlı dönemindeki Kürt hizmetleri ile Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas cephesinden Basra Körfezi’ne ve en son Sevr Antlaşması’ndan sonra Kürt fedakarlığı anlatılmakta; daha sonraysa Kürt halkının ilkçağdan bu yanaki köklü ve eski tarihine vurgu yapılmaktadır.

Daha sonra 1925 isyanına değinilmekte ve bu isyanın gerçekte bir inkılab ve ihtilal hareketi olduğu, hatta bir ihtilalden çok da bir devrim ve ulusal ayaklanma olduğu vurgulanıyor ve şöyle devam ediliyor: “Bu hususta dökülen bütün masum kanların büyük sorumluluğu Kürt ihtilalcilerine değil, doğrudan doğruya Türkiye Cumhuriyeti’ne aittir. Çünkü genç Cumhuriyeti yönetenler, bu ihtilal ve inkılab (devrim) ruhunu barışçı bir biçimde pek kolaylıkla teskin edebilirken, ‘kan ve demir siyaseti’ ile yok etme politikasını ihtilalcilere ve Kürt milletine reva gördü. Bu tutumdan ne yazık ki, ne Kürtler ne de Türkler yarar gördü.”

Bu saptamanın ardından ise şu uyarı yapılıyor: “Mevcut politikanın yürütülmesinde ve kalıcılaştırılmasında diretilirse Kürtlük aleminden vazgeçmiş Türklüğün, yalnız bugün için değil yarın da güç ve korkunç durumlar karşısında kalmayacağını kim garanti edebilir?”

Kürt aydınlarının 1926 tarihli bu çok önemli Muhtıra-Mektubunun devamında; Erzurum ve Sivas Kongreleri ile yeni esasları belirlenen 1921 Anayasası’na atıfta bulunulmakta ve şu ilke hatırlatılmaktadır: “Anayasa’da, Türk ve Kürt milletlerinin ulusal sınırları içinde özgür ve serbest yaşayacaklarına ve birbirlerinin haklarına saygılı olduklarına ilişkin açık bir hüküm yok mudur? İşte ihtilalciler onu, Türk milletinin liderlerinin Kürtlüğe reva gördüğü bu uygar ve ulusal hakları istemeyi ve savunmayı önlerine hedef olarak koymuşlardır. Kürt milleti her dönemde kendi ulusal diline sahip olmayı ve emeğinin karşılığını almayı amaç edinmiştir.”

Muhtıra-Mektubun daha sonraki bölümlerinde de, Kürt sorununun “kan ve demir siyaseti” ile, ceza tehditleri ile değil, ancak barışçıl yöntemlerle çözümlenebileceği vurgulanıyor ve şu çözüm önerisi getiriliyor: “Dış entrikalara meydan vermemek, Kürt-Türk milletlerinin geleceğini tehlike ve korkulu durumlardan kurtarmak ve dost ve düşmanlara karşı mahçup olmamak için Kürt toplumunun haklarına saygı gösterilerek uyulması ve bir adem-i merkezîyet (özerklik) yönetiminin verilmesi suretiyle bağı yanık Kürt milletinin sevindirilmesi ve yatıştırılması ve bu çözümle gerçekten önemli ve kangren olma noktasına gelen Kürt sorununun barışçı bir biçimde kesin çözüme kavuşturulması yolunun Türkiye Cumhuriyeti’nce tercih ve layık görülmesi... “ (Bkz. age, s.497)

Şark Islahat Planı – II

“Uygar dünya kamuoyu için Kürdistan sorunu yoktur ve bu konuda bilgilendirilmemişlerdir. Ama, Kürdistan sorunu vardır ve dünyada tek evladı kalana dek de var olacaktır. Bu gerçek, ulusun özgürlüğünün ilan edildiği gün bitecektir. Kürdistan halkı özgür yaşamak istiyor.”

Kürt sorunu neden çözülemedi ya da ‘Şark Islahat Planı’ – 2

Türk devletinin Kürdistan’da uygulamaya koyduğu Şark Islahat Planı’na karşı tarihin haklı tanıkları olan Kürt aydınları 1926 yılında, birçok mektup ve açıklamayla yaşanan Kürt katliamını dünyaya duyurmaya çalıştı. Kürt sorununun çözümüne ilişkin de birçok öneriler sunan Kürt aydınlarının çabaları o dönem de devletin soğuk yüzüne çarparak boşa çıkmıştır.

C) Kürt Hoybun örgütünün dünyaya çağrısı (1928): “Türkiye’de Kürtler’in Kırımı”

Kürt aydınlarının Mayıs-1926’da dönemin Başbakanı İsmet Paşa’nın kişiliğinde Ankara yönetimine verdiği Muhtıra-Mektup, içindeki akılcı önerilere karşın Kemalist yönetimce kaale alınmamış; dağlarda silahlı direniş devam ederken, idamdan kurtulan sürgündeki Kürt aydınları da Suriye’nin başkenti Şam’da 1927 yılında Hoybun (Xoybun) adıyla bir örgüt kurmuşlardı.

Bu örgüt, Cumhuriyet sonrası Kürt ulusal-demokratik taleplerini ve şikayetlerini dünya kamuoyuna yansıtmaya çalışan en önemli oluşumdu. Nitekim adı geçen örgüt, kuruluşundan hemen sonra 1928’de dünya kamuoyunu Kürt sorununda bilgilendirmek için İngilizce bir broşür yayımlıyordu. **Kürt Hoybun Örgütü’nün** dünyaya çağrısı niteliğindeki bu broşür “Türkiye’de Kürtler’in Kırımı” adını taşıyordu. “Bu broşür, binlerce suçsuz insanın öldürülmesi üzerine, Türkiye tarafından Kürdistan sorununa ilişkin olarak yayılan yalanların açığa çıkarılması amacıyla yayımlanmıştır” cümlesiyle başlayan broşür şöyle devam etmekteydi:

“Kürdistan sorunu, Türkiye’deki günlük gazeteler, Türk hükümeti tarafından çok sıkı sansür edildiği için yazılmadığı gibi, uygar ülkelerce de her zaman ihmal edilmiştir.

Şüphesiz ki Kürdistan’ın parçalarındaki küçük ülkeleri yöneten Batılı güçler, sorunu tam olarak bilebilirler. Gün geçmiyor ki, bu ülkelerden bazılarında bunları görenler ve onların kişisel ve ulusal talihsizliklerini anlatanlar olmasın. Bir kere daha tekrarlayalım ki, uygar dünya kamuoyu için Kürdistan sorunu yoktur ve bu konuda bilgilendirilmemişlerdir. Ama, Kürdistan sorunu vardır ve dünyada tek evladı kalana dek de var olacaktır. Bu gerçek, ulusun özgürlüğünün ilan edildiği gün bitecektir. Kürdistan halkı özgür yaşamak istiyor.

Yeryüzündeki kardeşler!

Sizler bu talihsiz kardeşinizi kavgada yalnız mı bırakacaksınız? Hayır asla! Sizler, özgür ve mutlusunuz. Özgürlüğün ve mutluluğun ne olduğunu bilirsiniz. Büyük, acılı davamızda bize yardım edin, bu asil davranışınız bugünkü ve gelecekteki nesillerimizce anılacaktır. Yaşasın özgürlük!” (Bkz.M.

Bayrak: Kürdoloji Belgeleri, s.40) Türkiye Kürtleri asimile neyi umuyordu?

Broşürün devamında; II. Meşrutiyet hareketinden sonraki gelişmeler tek tek ele alınmakta ve Osmanlı’dan devralınan Arap, Ermeni, Arnavut, Rum, Çerkez ve Kürt gibi irksal azınlıkların ve halkların durumu irdelenmektedir. Kürtler’in durumu değerlendirilirken özetle şu görüşlere yer verilmekteydi: “En çok asimilasyona uğratılmak istenen ulus Kürt ulusu idi. Türk egemenliği altında dörtyüz yıl cehalete terk edilen büyük bir Müslüman ulustu. (...) Türkiye’nin Kürdistan topraklarına girmesiyle birlikte, Kürtlerin diline, milliyetine, kültürüne ve inançlarına karşı uğraşıya girdiler. Kürtleri kendi düzeylerine indirmek için, Türkler ilerlemeye açılan bütün yolları kapattılar. (...) 1864’te bütün Kürdistan toprakları onların yönetimi altına geçti. Kürdistan’ı karanlığa boğan ve büyük şehirlere kendi dilini sokan Türkiye, Kürdistan halkını asimile ile neyi umuyordu. Dünya Savaşı’nın patlamasıyla bekledikleri anı yakaladılar.” (age.s.42)

Daha sonra İttihadçılarca uygulanmaya çalışılan asimilasyon politikalarına yer veriliyor ve Mütareke döneminde Kürtlere verilen sözlere değinildikten sonra Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Kemalistler’in gerçek yüzlerini ortaya çıkardıklarına vurgu yapılıyor: “Ankara meseleye dikkatle bakıp karar verdi. Kürtleri riske girmeden yok edebilmeleri için Musul üzerindeki iddiasından vazgeçmesi gerekiyordu. Özellikle, bölgenin nüfusunun büyük çoğunluğu Kürt olduğu için... Gösteriş olarak hafif bir itiraz yaptıktan sonra Musul sorunu Ankara’nın planladığı şekilde halledildi. Bundan sonra tereddüte gerek yoktu. Artık silah, ateş, balta kullanma zamanı gelmişti... Kürt dilinin yasaklanmasıyla işaret verildi. Kürt ağa, şeyh ve liderleri yakalanıp sürgüne gönderildi. Aydınların kaderi aynıydı. Hepsi Türk vilayetlerine doğru yollandı. Ama çok azı ulaştı.

Tarlalar ve dağlarda daha önce vahşi hayvanlar tarafından yenilen zavallı Ermeniler'in cesetlerinin yerlerini Kürtlerin şehitleri almaya başladı."

Kürt isyanlarının amacı bağımsızlık ve özgürlüktür

Broşürün bundan sonraki bölümlerinde, genelde Kürt isyanları, özeldde 1925 Kürt Ulusal Direnme Hareketi, doğrudan Şark İstiklal Mahkemesi yargılamalarından örneklerle veriliyor: "Türkiye'ye karşı Kürt isyanları, Türk egemenliğinin var olduğu andan itibaren başlamıştır. Bu isyanların amacı hep bağımsızlık ve özgürlüktü... Şüphesiz bu özgürlük mücadelesinin propagandası yapılabilseydi, bir vatansenverlik destanı olurdu. Ne var ki, Kürdistan'ın jeopolitik durumundan ötürü destani savaş dünya tarafından duyulmadı veya çok çarpık bir şekilde yansıdığı için davanın kutsallığını kavramadı. (...) Türkler bu isyanları dünyaya, eşkıyalık olarak sundular. Daha da ileri giderek, kendi ordularınca gerçekleştirilen Ermeni Jenosidini Kürtlerin üzerine yıkmaya çalıştılar. Unutulmasın ki, modern Türkiye Cumhuriyeti de, eski Osmanlı imparatorluğu gibi, Kürtlere güneş altında yaşayabileceği özgür bir yer bırakmadığı için, medeniyet önünde her zaman sorumlu tutulacaktır."

Broşürün bir başka yerinde ise; Türk yönetiminin Avrupa'da Kürtlerin gıyabında, Kürtler hakkında yalan haberler yaydıkları, içerdeyse çoğu kez gerçeği itiraf etmek zorunda kaldığı anlatılıyor ve şöyle devam ediliyor: "Avrupa için farklı bir yol izlendi. Kürtlerin yağmacı, fanatik, duygusuz; yalnızca Halifeye bağlı bir kitle olarak gösterilmesi, isyanların Halifelik kurumu için yapıldığı propagandası yapıldı. Bunun amacı, uluslararası kamuoyunda Kürtlerin gerçek isteklerinin, özgürlük taleplerinin kavranmasını önlemektir..." Evet, tarihin haklı tanığı Kürt aydınlarının 1928'de dünya kamuoyuna bir çağrısından ilginç kesitlerdi bunlar. Lütfen dünü bugünle bir kez daha karşılaştırır mısınız?..

Ç) Dr. Shirguh (C. A. Bedîrxan) ve "Kürt Sorununun Kökenleri" (1930)

Hoybun örgütü, 1930 yılında da Dr. Bletch Shirguh imzasıyla Celadet Ali Bedîrxan'a kapsamlı bir rapor-kitap hazırlatarak İngilizce, Fransızca ve Arapça dilleriyle dünya kamuoyunun dikkatine sunar.

"Kürt Sorununun Kökeni ve Nedenleri" konulu bu rapor-kitap kapsamlı bir çalışmadır. Çalışma, bir önsözden sonra şu konuları işler: "Kürdistan Coğrafyası, Kürtler'in Dili ve Edebiyatı, Kürtler'in Kökeni, Türklerin Gelişine Kadar Kürtler, İlk Kürt-Türk İlişkileri, Kürtler ve Türkler, Kürt-Türk İlişkilerinde İlk Anlaşmazlıklar, 1806'dan Bu Yana Kürtlerde Köklü Değişimler, Kürtler ve Birinci Dünya Savaşı, Sevr Anlaşması ve Kürtler, Sevr'den Lozan'a, 1925 Kürt İsyanı, Türklerin Acımasızlıkları (1925-1928), Hoybun, Güncel Durum, Duyarsız ve Tarafalı Avrupa, Lozan Antlaşması ve Azınlık Hakları, 1925-1928 Yılları Arasında Yapılan Katliamlar."

Görüldüğü gibi, bu yeni rapor-kitap; Kürt delegesi Şerif Paşa'nın Sevr Barış Konferansı'na sunduğu Nota dahil, o güne kadar bu alanda yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Bunun, ünlü Kürdolog Bazil Nikitin'in "Kürtler" çalışması üzerinde de etkili olduğu görülüyor. Bu rapor-kitabın sonunda verilen geniş bibliyografya neredeyse aynen Nikitin tarafından da değerlendirilmiştir.

Kitabın Önsöz'ünde çalışmanın amacı şöyle konmaktadır: "Kürt ulusu, vatanı Kürdistan, bu ulusun özlemleri, Halifelere ve Padişahlara karşı direnişlerinin nedenleri, işbirlikçileri ve kemalizme karşı başkaldırılması, dünya kamuoyunun büyük çoğunluğu tarafından bilinmeyen karanlık konulardır.

Bu yapının amacı, uygar dünyaya Kürdistan'ı ve Kürt ulusunun kökenini, geçmişini ve geleceğini tanıtmaktır. Kürtlerin, kahraman Avrupa ve Türkler tarafından incelendiği gibi, bir incelemeye layık olup olmadıklarını göstermektir. Kara çalmaları çürütmek ve Türklerin gerçek yüzünü ortaya koymaktır." (Bkz. M. Bayrak: Kürdoloji Belgeleri, s. 51)

Kitapta; Meclis tutanaklarından ve günlük gazetelerden gidilerek 1920-30 dönemine ilişkin ilginç alıntılar yapılıyor ve çarpıcı belirlemelerde bulunuluyor. Sözgelimi, M. Kemal'in, Sevr Antlaşması'ndan sonra Kürtler'e yaklaşımı şöyle belirleniyor: "Sevr Antlaşması'ndan sonra Kürtlerle görüşen M. Kemal, Kürt halkının varlığını ve yüceliğini kabul ediyordu. M. Kemal, Sevr Antlaşması'nın Kürtlere tanıdığı hakların aynısının tanınacağını, antlaşmada sözü geçen koşulların gerçekleştirileceğini taahhüt ederek Kürtleri yanına aldı. Yunan ordusu topraklardan atılır atılmaz, barış gerçekleştirilmiş olacaktı. Doğal olarak Türk-Kürt kardeşliği, dini birliktelik, Kürt milletinin kahramanlıklarla dolu geçmişi henüz unutulmamıştı. Bütün bu laf kalabalığı Kürtleri etkiledi." (age,s.82)

Yazar, Erzurum Mebusu Hesevin Avni Bey'in Lozan Antlaşması'ndan önce ilk Meclis'teki şu sözlerini aktarıyor: "Türklerle ve Kürtlere ait olan bu ülkenin kürsüsünden sadece şu iki millet seslenme hakkına sahiptir: Türk ve Kürt halkı". Yazar, o tarihte Meclis'te benimsenen bu sözlerle karşılık Lozan'dan sonra Avni Beyin bir daha mebus seçilmemesine dikkat çekiyor.

Yazar, 1925 İsyanı'na giden süreci ise şu sözlerle özetliyor: "Yunan ordusu yurttan atılmış ve Kürtlerin de desteğiyle Lozan'da son derece avantajlı bir barış elde edilmişti. Şimdi de sıra Mustafa Kemal'den verdiği vaatleri ve sözleri yerine getirmesini istemeğe gelmişti. Kürtler, M.Kemal'e, vermiş olduğu sözleri hatırlatarak bunları yerine getirmesini istediler. Ancak M. Kemal ne verdiği sözlerden ne de bir Kürt sorununun varlığından sözedilmesini bile istiyordu. Yapılan bütün girişimler sonuçsuz kaldı ve M.Kemal de, Kürt sorununu Abdülhamid'in Ermeniler'e yaptığı gibi bitirmek, katliam yoluyla ortadan kaldırmak istedi."

Rapor-kitabın bu isyana ilişkin bilançosu korkunçtur: 8758 hane (ev) yakılmış-yıkılmış, 15 bin 206 insan katledilmiştir. 1925-1928 yılları arasında kötü koşullarda yaşamını yitiren insan sayısı 200 bini geçmiştir...

Kitapta, Türk yöneticilerin bilince çıkan ırkçılıkları konusunda da ilginç gazete haberleri veriliyor. Sözelimi dönemin Başbakanı İsmet Paşa (İnönü), 1930 yılında Sivas demiryolunun açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmada şöyle diyor: "Sadece Türk milleti bu ülkede etnik ya da ırki birtakım haklar isteyebilir. Başka hiçbir kişinin buna hakkı yoktur. Demiryolunun sınıra ulaştığı gün bütün tereddütler bu gerçek karşısında sonuçsuz kalacaktır." (Bkz. Milliyet gaz. 31.8.1930'dan aktarılarak age, s. 96)

M. Kemal'in anlı-şanlı Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) da, bundan hemen sonra Ödemiş'te yaptığı konuşmada şunları söylüyor: "Türkler bu ülkenin tek yetki sahipleridirler. Saf Türk olmayan hiç kimsenin bu ülkede hiç bir hakkı yoktur. Onlar sadece ve sadece hizmetçi ve köle olma hakkına sahiptirler. Bu gerçeği dost, düşman, herkes, dağlar bile bilmek zorundadır." (Bkz. 19.9.1930 tarihli Milliyet'ten aktarılarak, age, s. 101) Kürt özgürlük örgütü Hoybun adına bu kitabı kaleme alan yazar, bilince çıkan ırkçılık karşısında şöyle isyan ediyor: "Bu ikiyüzlülük ve küstahlık karşısında söylenebilecek her şey hafif kalacaktır. Kürtlerin silahlı mücadelesine karşı çıkma savı ve modern Türkiye bahanesiyle ortaya çıkan insan hak ve hürriyetlerini hizmetçi, esir düzeyine indirgeyen halklara, devletlere bu dünyada rastlanabilir mi?"

İşte, size tarihin haklı tanığı Kürt aydınlarının, Kürt diplomasi tarihine 1930'da koydukları bir kilometre taşı. Sürgündeki Kürt aydın ve örgütleri Cumhuriyet'in 10. yılına rastlayan 1933 yılında da atağa geçiyorlar.

D) Celadet Bedîrxan ve "Mustafa Kemal'e Açık Mektup" (1933)

Ünlü Kürt aydını Celadet Alî Bedîrxan, üç yıl sonra 1933'te Cumhuriyet'in 10. yılı dolayısıyla Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e bir açık mektup gönderir ve bunu kitap olarak da yayımlar. Kitabın adı, 'Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Açık Mektup'tur.

Cumhuriyet'in 10. yılında Kemalist yönetimin "150'likler" adıyla yurtdışına sürdüğü aydınlardan büyük bir bölümü af edilmiş, ancak Kürt aydınları bundan yararlandırılmamıştı. Tıpkı tutuklu Kürtlerin sonraki kimi aflardan yararlandırılmaması gibi.

Kürtler hakkında, II. Dünya Savaşı'nın bitiminde Hükümetin isteğiyle önemli bir gizli rapor hazırlayan Mülkiye Başmüfettişi Ahmet Hasip Koylan, Kürt diplomasi tarihi açısından büyük önem taşıyan bu Açık Mektub'un Kürt ulusal isteklerine ilişkin bölümünü kendi raporuna da alır. Gizli rapora alınan bölüm Açık Mektubun "Kürtler Ne İstiyorlar?" başlıklı bölümüdür.

"Paşa Hazretleri, bilinen kişisel ve medeni cesaretinize rağmen bilmem ki neden şimdiye kadar Türkiye'de bir Kürdistan meselesinin varlığını açıkça itiraf edemediniz? Öyle bir Kürdistan meselesi ki, hükümetinizi, onunla meşgul olurken, kararsızlıklara, kuşkulara, geri dönüşlere ve yarım önlemlere yöneliyor. (...) Mamafih ben de itiraf etmeliyim ki, Kürdistan çok eski bir tarihsel kavramdır ve milletim Kürtlerin eski bir tarihi, belli bir coğrafyası ve toplumsal bir örgütlülüğü vardır. (...)" (Bkz. M. Bayrak: Kürtler..., s. 575)

Bedîrxan, çok eski zamandan beri mevcut olan bu sorun için, 'bugünkü şekil ise, esasen yüzyılın en büyük karakteristiği olan açık bir milliyet şeklidir' der. Kürt milliyetçiliğinin, II. Meşrutiyet'ten sonra Türk Ocakları ile ilk tohumları saçılan Türk milliyetçiliğinden çok eski olduğunu belirten yazar, Ahmedê Xanî'nin 'Mem û Zîn'ini buna örnek olarak gösterir (Koylan da, raporunun

bir yerinde,"Kürtlere milliyet ve istiklal fikir ve aşkını ilk aşılıyan kişinin Ahmedê Xanî olduğunu" söyler).

Mustafa Kemal'in de eski bir mensubu bulunduğu İttihad-Terakki'nin bir hesaplaşmasını yapan Bedîrxan; bu yönetimin Türk Ocakları aracılığıyla yürüttüğü politikanın Türklerle Kürtleri birbirlerinden oldukça uzaklaştırdığını vurgulayarak şöyle der: "Kısaca, Türk Ocakları size Türkçü yetiştirdiği kadar, bize de Kürtçü yetiştirdi."

Yazar, daha sonra İttihad ve Terakki'nin "Müslümanları asimile, Müslüman olmayanları katletme" politikası izlediğini ve bu Türkçü hareketin planına göre "asimilasyon bölümüne dahil olan Kürtlerin eritilmesi için bir kanun yapılarak, Kürtlerin batıya nakledilmeye başlandığını" belirtir ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında yoğunlaştırılan bu uygulamaların, Kürtlerde milliyetçilik bilincini daha da kırbaçladığının altını çizer. Kürtleri zorla asimile etmenin ve Kürt sorununu zorla çözmenin mümkün olmadığını, tarihten örneklerle anlatan yazar, Açık Mektup'un sonunda şu somut önerilerde bulunur: "Resmi bir duyuru ile Kürdistan'ın varlığını, Kürtlerin tarihsel, ulusal, kültürel haklarını tanıyarak ve açıklarsınız, işte o zamandır ki sorunun çözümüne doğru büyük ve önemli bir adım atılmış olur. (...) Paşa Hazretleri, yönetiminiz döneminde Kürdistan sorununu çözmek istiyorsanız; eşyanın tabiatına uygun tek yol budur. Başkası değildir ve yoktur. Diğer herhangi bir yol izlendiği takdirde elde edilecek başarının, gölde denizler boğan kahramanın zaferinden yüksek bir sonuç vermeyeceğini kabul ediniz. Buna rağmen bunca deneyim ve başarısızlıklar gözönünde dururken göstermiş olduğum yol izlenmezse, Başkanlık amacınızın Kürdistan sorununu çözmek değil, tersine Kürdistan yangınına büyütme olduğu ortaya çıkar. Paşa Hazretleri, Kürtleri eritmek veya esir etmek emin olunuz ki, onları öldürmekten daha zordur. Kürtlerin hürriyeti, tabiatın doğan bir çeliktir. Sadi-i Şirazi'nin dediği gibi, çelikle pençelesenin sonu elini-kolunu yaralamaktır. (...) Her şeye rağmen Müslüman kanı dökerek Müslüman kurşunu ile ölen Anadolu yavrularına acımıyorsanız, biliniz ki Kürdün de damarlarında ölecek, öldürerek döküleceği kan her zaman için bolca mevcuttur." (Bkz. age, s. 579) Evet, tarihin haklı tanıklıklarından birini daha birlikte izledik. Celadet Alî Bedîrxan, belki hiçbir zaman ülkesine dönemedi, ama Cumhuriyet'in 85. yılında tarihin kimi haklı çıkardığı ortada değil mi?..

Şark Islahat Planı – III

Köy boşaltma, sürgün ve tedip yöntemiyle Kürdistan'ın demografik yapısını değiştirmek, 1925'te yürürlüğe konan Şark Islahat Planı'nın ve buna bağlı yasaların bir öngörüsüdür. Türk devletinin bu politikası on yıllardır Kürtler üzerinde uygulanmaya devam etmektedir.

Kürt sorunu neden çözülemedi ya da 'Şark Islahat Planı' - 3

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Kürtlere verilen sözlerin hiçbirisi tutulmamış, aksine Kürtler yoğun bir asimilasyon cenderesine alınmıştı. Kürtçe konuşma yasaklanıyor, okul ve askeri kışlalar asimilasyon merkezleri haline getiriliyordu. Hemen sonrasında ise yeni bir tarih tezi yazılarak, Kürtler aslında Türklerin bir kolu olduğu ispatlanmaya çalışılıyordu. Kürtlerin ise verilen sözlerin tutulmaması, yoğunlaşan asimilasyon çabalarına karşı isyan etmekten başka çareleri kalmıyordu.

E) Dersim Katliamı ve diplomatik girişimler (1937)

Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin yönlendirmesiyle Dersim merkez olmak üzere Kuzey Kürtlere bırakılan bölgede "özerk" bir Kürt yönetimi kurulması çabasına girilmiş, ancak bu çaba "Milli Mücadele" koşullarında, karşı propaganda çalışmalarıyla boğulup kalmıştır.

Lozan Antlaşması'ndan sonraki uygulamalar ise, başta 1925 Kürt Ulusal Direnme Hareketi olmak üzere Ağrı, Zilan, Oromar, Tendürek gibi birçok isyana, katliama, tedip (şiddet yöntemleriyle dize getirme) tenkil (cezalandırma) ve tenkil (zorla göçürtme ve etkisizleştirme) hareketine yol açmıştı. Tüm bu hareketleri kanlı biçimde bastıran kemalist yönetim; 1930'lu yıllara gelindiğinde sıranın "son çıban başı" olarak görülen Dersim'e geldiğini açıkça ifade etmeye başlamıştı. Bu nedenle Cumhuriyet'in 10. yılı kutlandıktan hemen sonra bu konuda kollar sıvanıyor ve gerekli hazırlıklara giriliyordu. 1937 yılına gelindiğinde Dersim'i vurma için artık her şey hazır. Bir askeri manevra adı altında gerçekleştirilen bu vurma ve katliam 1938'e kadar devam etti.

Dersim liderlerinin başlıcaları Seyid Rıza, Alîşêr ve Vet. Dr. Mehmet Nuri Dersimî'dir. Bu önderler arasında en eğitimlisi Nuri Dersimî'dir. Elimizde Dersim önderleri tarafından uluslararası platformlara gönderilen iki diplomatik belge bulunuyor. Bunlardan biri Nuri Dersimî tarafından Fransızca olarak kaleme alınıp "Dersim Aşiretleri Adına" Milletler Cemiyeti Umumi Kâtipliğine (Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine) gönderiliyor. 20 Kasım 1937 tarihli bu Mektup, olubitenleri yalın biçimde anlatmaktadır. Bazı kesitleri şöyle: "Türkiye hükümetinin on beş yıldan beri bütün Kürdistan'da çeşitli şekillerde izlediği yok etme siyasetini, özellikle iki yıldan beri Dersim adını taşıyan bölgemizde yoğunlaştırdığını, şimdiye kadar çeşitli yollarla uygarlık dünyasının bakışlarına sunduğu gibi birkez daha insanlık ve uygarlık dünyasının en yüksek mahkemesi olan Cemiyetinize (Topluluğunuza) bildirmek zorunda bulunuyoruz.

İrk, dil, tarih, kültür ve uygarlık gibi, en esaslı farklarla Türklerden ayrı olan Kürtlerin yüzyıllardan beri ve Türklerden yüzyıllarca önce üzerinde yaşadıkları öz ve tarihi yurtları üzerindeki ulusal hayatlarına son vermek amacıyla, Türkiye, tarihinin kaydetmediği zulüm yöntemlerine başvururken, bu hareketlerine bir 'uygarlaşma' adını takmak suretiyle tarih ve dünya karşısında en acımasız yalanı da söylemiş oluyor. Kendi tarihi yurdu üzerinde, kendi dilini ve kültürünü geliştirerek, tarihin ve uygarlığın kendisine verdiği kutsal görevi yerine getirmekten başka bir amaç gözetmeyen Kürt ulusu; gençleri, yaşlıları, kadınları, kızları ve çocuklarıyla Türk hükümetinin çeşitli şekil ve sistemdeki yok etme siyasetine kurban olmaktadır. Bu hükümet Kürt ulusunun varlığına son vermek için; aile aile, grup grup, köy köy zorla göçürtme uygulamasından başlayarak; top, mitralyöz ve uçak bombardımanları ve boğucu gaz saldırılarına varıncaya kadar, hiçbir ölüm aracını kullanmaktan çekinmemektedir." (Bkz. Kürdistan Tarihinde Dersim'den aktararak, Kürdoloji Belgeleri, s. 177-178)

Mektubun daha sonraki bölümünde Türk hükümetinin temdin yani 'uygarlaştırma' adını verdiği bu yok etme siyaseti, örneklerle anlatılmaktadır:

" – Bütün Kürt okullarını kapatmak, Kürt diliyle her türlü yayını, okuyup yazmayı, hatta Kürtçe konuşmayı en şiddetli tehditlerle yasaklamak,

– Kürt çocuklarının, Türk dili ile ve Türk okullarında olsa bile orta ve yüksek eğitim görmemeleri için şiddetli önlemler almak,

- Türk ordusunda, Kürt subaylarının yetişmemesi için gizli kanunlar yapmak,
- Kürdistan bölgesinde hiçbir Kürdün -sivil memurlukta bile olsa- memur alınmasına izin vermemek (buna ilişkin kanun ilan edilmiştir),
- Kürt ve Kürdistan gibi Kürtlüğe ilişkin kelime ve terimleri, tarih ve coğrafya gibi bilimsel eserlerden ve basından çıkarmak,
- Bir kısım Kürtleri kadınlarına ve genç kızlarına varıncaya kadar, Anadolu'da en acımasız dönemleri geride bırakacak bir acımasızlıkla kamçı altında askeri inşaatta hizmet ettirmek,
- Diğer bir kısım Kürtleri de bütün mal ve eşyalarından mahrum ederek, beşer onar kişilik kafiler halinde Türk bölgelerine, Türk nüfusunun yüzde beşini geçmeyecek biçimde zorla iskan etmek..."

Türk yönetiminin 'uygarlaşma' olarak sunduğu uygulamaların, Kürtlerin kimliklerinden koparılmasından ve asimilasyonundan başka bir şey olmadığı vurgulanan mektubun sonuç bölümünde Birleşmiş Milletler'e çağrıda bulunularak, şöyle deniyor: "İrksal ve ulusal varlığı kaç kez siyasi konferanslar ve uluslararası sözleşmelerle tanınmış olan Kürt ulusunun insani haklarına karşı Türk hükümetinin bu zulümleri, en büyük ve biricik makam olarak tanıdığımız müessesesinin (Birleşmiş Milletlerin) yüksek ve kurtarıcı prensipleriyle taban tabana zıttır. Bu zulümlere, o kuruluşun asla kayıtsız ve ilgisiz kalmayacağına büyük inancımız vardır."

Bu mektuplardan bir tanesi de, ilk kez Nokta dergisinin "50. Yılında Dersim İsyanı" konulu özel sayısında yayımlanmıştır. İngilizce kaleme alınan bu mektup ise, "Dersim Generali Seyid Rıza" imzasıyla İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gönderiliyordu. 30 Temmuz 1937 tarihli bu mektupta da, gelişmeler anlatılmakta ve şöyle denmektedir: "Zindanlar yumuşakbaşı Kürt halkıyla dolup taşıyor. Aydınlar kurşuna diziliyor, asılıyor ya da Türkiye'nin soyutlanmış bölgelerine sürgün ediliyor... Üç milyon Kürt, benim sesimden Ekselanslarına sesleniyor ve hükümetinizin yüksek manevi etkisinden Kürt halkını yararlandırmanızı sizden rica ediyor." Evet, bu çağrıdan kısa zaman sonra Seyid Rıza ve Alişer gibi Dersim önderleri de katledilecek, Dr. Mehmet Nuri Dersimî ise bir daha dönmek üzere ülkesini terk edecektir. Geriye kalansa, onun bugün de hemen tümüyle geçerliliğini koruyan bu "Çağrı"sı olacaktır...

'Şark Islahat Planı' uygulamaları

Kürtlere yönelik kültürel asimilasyon, tüm resmi kurum ve kuruluşlar aracılığıyla yaygınlaştırılıyor ve yaşamın tüm alanlarında uygulanmaya çalışılıyordu. 1925'te "Şark Islahat Planı" ile Kürtçe konuşulması yasaklanıyor, kamuya açık yerlerde Kürtçe konuşanların cezalandırılması ve resmi kurumlarda Türkçe bilmeyenlerin işlerinin yapılmaması ve zorluk çıkarılması öngörülüyordu.

1928 yılında 3 ay gibi çok kısa bir süre içinde insanlar, binlerce yıldan beri kullandıkları Osmanlıca Alfabe'den kopararak Latin Alfabesi'ne yöneltiyorlardı. Türk kültürü dışındaki kültürlerin asimilasyonu temelinde tam bir 'resmi kültür seferberliği'ne başlanmıştı. Bunun için yapılacak ilk işlerden biri, bir "Resmi Tarih" yazmaktı. Öncelikle bir Türk Tarih Encümeni oluşturuluyordu. Bu kurulda, asker ve sivil kemalist aydınlar yer alıyordu. Bu girişim, daha sonra Türk Tarih Kurumu'na dönüştürülüyordu. Bunu, Türk Dili Tetkik Cemiyeti olarak başlayıp Türk Dil Kurumu'na dönüşen kurumlaşma izliyordu. Mustafa Kemal bir toplantı sırasında Türk Tarih Kurumu üyelerine şöyle diyordu: "Biz Balkanları niçin kaybettik biliyor musunuz? Bunun tek bir sebebi vardır. Bu da Slav araştırma cemiyetlerinin kurduğu Dil Kurumları'dır. Bizim içimizdeki insanların milli tarihlerini yazıp, milli şuurlarını uyandırdığı zaman, biz Balkanlar'da Trakya hudutlarına çekildik." (Bkz. Utkan Kocatürk: Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri'nden aktararak, Beşikçi'nin, Komkar-1988 Genel Kurulu'na gönderdiği mesaj, Dengê Komkar, Sayı: 108/1988)

İşte, M.Kemal, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra yeni Türk Alfabesi ile birlikte dil ve kültür derlemelerine girişiyor ve üniversitelerde Türk dilini, tarihini, edebiyatını ve kültürünü geliştirecek bölümler açıyor. Ancak diğer kültürler ya görmezlikten geliniyor ya da onlara ipotek konuyordu. Beşikçi, bu Kemalist kültür politikasının ikinci ayağını şöyle açıklıyor: "Bu konuşmadan çıkarılacak

ikinci sonuç şudur. Eğer herhangi bir ulusu boyunduruk altında tutmak istiyorsan; o ulusu Alfabetik bırakacaksın. O ulusun dilinin, edebiyatının gelişmesini, tarihinin araştırılmasını yasaklayacaksın. O halkın ulusal bilince ulaşmasına engel olacaksın. Çünkü, ulusal bilince ulaştığı zaman kendi tarihini, kendi hayatını yaşamak isteyecek, senin boyunduruğunu tanımayacak, sana başkaldıracaktır. İşte, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte Kürt dilinin yasaklanmasını; Kürt edebiyatının ve tarihinin incelenmesinin engellenmesini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Kürt diline, tarihine ve edebiyatına ilişkin bir iz bırakmamak için her şey yapılmıştır. Yeni doğan çocuklara Kürtçe isimler verilememesi, Kürtçe köy ve mıntika isimlerinin Türkçeleştirilmesi bunlardan sadece birkaçıdır.” (Bkz. agy)

Şark Islahat Planı'na eşlik eden bir genelge (1930)

Şu ana kadar vurgulanagelen politikaların uygulanması için Vilayet İdaresi Kanunu'nun 31. maddesiyle valiliklere de görev veriliyor. 1930 yılı başlarında İçişleri Bakanlığınca valiliklere gönderilen “çok gizli ve kişiye özel” bir “Türkleştirme Genelgesi”nde; başta Kürt kültürü olmak üzere farklı kültürlerin yok edilmesi konusunda son derece ilginç öneriler yer alıyor. Valiliklere verilen görevlerden bazı maddeler şunlar:

“1- Yabancı lehçelerle görüşen köyleri isimleriyle, nüfuslarıyla, görüşülen lehçeleriyle tesbit etmek...

4- Yeniden yabancı lehçeli hiç bir köyün, mahallenin kurulmasına izin vermemek...

8- Şehir ve köylerde dil dernekleri kurularak, yalnız Türkçeyi konuşturmaya çalışmak,

9- Türklüğe ve Türkçe'ye pay ve paye vermek, som Türklüğün ve özellikle Türkçe konuşmanın, yalnız şerefli olduğunu değil, maddeten kârlı olduğunu da kendilerine bilfiil göstermek,

10- Özellikle kadınlar arasında Türkçe'nin yaygınlaşmasına çalışmak; bunlardan Türk kızlarının Türkçe konuşmayan köylülerle evlendirilmesini teşvik etmek;

11- Türklük topluluğunun genel özelliklerine aykırı olan herhangi bir yabancı hissin zararını ve fenalığını kendilerine her vesileyle anlatmak;

12- Kıyafetin, şarkıların, oyunların, düğün ve toplum gelenek ve göreneklerinin de milliyet ve ırk hislerini daima uyanık tutan ve toplumları geçmişlerine bağlayan bağlar olduğu unutulmamalı; bundan dolayı lehçeyle birlikte bu gibi aykırı gelenekleri de fena ve zararlı görmek, o lehçeyi konuşan zümrelere mensup kişilerin ve ailelerin isim ve lakaplarını Türkçeleştirmek, nüfustaki kayıtlarını ve künyelerini fırsat düştükçe düzeltmek.”

Genelgenin bundan sonraki bölümünde;

Kürt, Boşnak, Çerkez, Laz, Âbaza, Gürcü, Türkmen, Tatar, Afşar, Pomak lakabı verilmemesi, bu adlarla anılan köylerin adlarının değiştirilmesi önerilmekte ve şöyle denmektedir:

“Özetle (bu nitelikteki unsurların) dillerini, geleneklerini ve dileklerini Türk yapmak, Türkün tarihine ve bahtına bağlamak her Türk'e düşen milli ve önemli bir görevdir.” (Bkz. M. Bayrak: Kürtler..., s. 508-509)

Dahiliye Vekaleti'nin (İçişleri Bakanlığı) valiliklere gönderdiği bu gizli genelge, kuşkusuz 1925'te hazırlanarak yürürlüğe konan gizli 'Şark Islahat Planı'nın uygulamalarından biriydi. “Kürtçe konuşmanın yasaklanması ve konuşanların cezalandırılması;

Kürdistan'ın 'Fırat'ın batısı-Fırat'ın doğusu' olmak üzere ikiye bölünmesi ve 'Fırat'ın batısı'nın, asimilasyona tabi tutulacak öncelikli yöre olarak seçilmesini” hatırlatıyordu.

Basın, siyaset ve marşlarda planın yansımaları

Kemalist rejimin bu gizli plan ve programı, derhal Kemalist basın ve yayın organlarında da ifadesini buluyor ve tam bir propaganda saldırısı başlatılıyordu. Sözgelimi ateşli Kemalist kalemlerden biri olan Esat Mahmut Karakurt, Ağrı İsyanı' nı bahane ederek, 1 Eylül 1930 tarihli Akşam gazetesinde Kürtleri şöyle anlatıyordu “Bunlara aşağı yukarı vahşi denilebilir. Hayatlarında

hiçbir şeyin farkına varmamışlardır. Bütün bildikleri sema (gök) ve kayadır. Bir ayı yavrusu nasıl yaşarsa, o da öyle yaşar. İşte Ağrı'dakiler bu nevidendir... Şimdi siz tasavvur edin; bir kurdun, bir ayının bile dolaşmağa cesaret edemediği bu yalçın kayaların üzerinde yırtıcı bir hayvan hayatı yaşayanlar ne derece vahşidirler. Hayatlarında acımanın manâsını öğrenmemişlerdir. Hunhar, atılğan, vahşi ve yırtıcıdır... Çok alçaktırlar. Yakaladıkları takdirde sizi bir kurşunla öldürmezler. Gözünüzü oyarlar, burnunuzu keserler, tırnaklarınızı sökerler ve öyle öldürürler!.. Kadınları da kendileri gibi imiş...”

Burada, dikkat çeken husus, geçmişte Osmanlı'nın “Türk” unsura dönük “Etrâk-i nâpâk, Etrâk-i merkep-etvar, ağaç ayaklu Türkler” gibi suçlama ve kötölemelerinin; bu kez Kemalistlerce Kürtlere dönük olarak yapılmasıdır... Öte yandan, hangi anlayışın insan kellesi kesip, kulak ticareti yaptığıysa henüz belleklerde.

O zamanlar Kemalist rejimin yarı-resmi sözcüsü konumundaki Cumhuriyet gazetesinin 31.7.1930 tarihli nüshasında yer alan şu ifadeler de, bu tarihten sonraki uygulamaların adeta bir habercisiydi: “Hükümet, Şark'ta umumi bir temizlik yapmaya karar vermiştir. İskân edilmemiş hiçbir aşiret kalmayacak, göçebeliği tamamen kaldıracak, bu kitle arasında devlete karşı olanlar te'dip edilecektir (zorla hizaya getirilecektir). Bu sebeple, kabile hayatı Şark havalisinde son günlerini yaşıyor. Tek bir nizam etrafında toplanmış arlı-namuslu vatandaşların memleketi olacaktır.” (M.Çimen: Dünü ve Bugünüyle Gerikalmışlık Sorunu, Öz-Ge yay.Ank.1991,s.94) Solcularımızın pek sevdiği Atatürk'ün ünlü Adalet Bakanı Mehmet Esat Bozkurt da aynı yıl içinde verdiği bir demeçte; “Türkten başka hiç kimsenin yönetme ve yaşama hakkı olmadığı” yolunda ifadeler bulunuyordu. Cumhuriyet'in 10.yılına rastlayan 1933'ten sonra artık hiç bir şey gizlenmeye gerek görülüyordu. On yıllık süre içinde başgösteren on dolayında Kürt isyanı; katliam, te'dip ve tenkil yöntemleriyle bastırılmış ve artık düze çıkıldığına inanılmaktaydı. Bu inanç, Onuncu Yıl Marşı'na bile yansımıştı:

“Çıktık açık alınla on yılda her savaştan
On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan
Başta bütün dünyanın saydığı Başkumandan
Demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan
Türkü, Cumhuriyetin göğsümüz tunç siperi
Türk'e durmak yaraşmaz, Türk önde, Türk ileri...”

Aynı anlayış, Atatürk'ün Onuncu Yıl Nutku'nda da ifadesini buluyordu: “Yurttaşlarım! Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir. (...) Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti, milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. (...) Yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi... (...) Ne mutlu Türk'üm diyene!”

Bu tarihten bir yıl sonra 1934'te, “2510 Sayılı Mecburi İskan Kanunu” çıkarılıyor ve Kürt kimliğini yok etme operasyonu açıktan yasal bir düzenlemeye bağlanıyordu. Bu kanunun 1, 2, 9, 10, 11, 12 ve 13. maddeleri doğrudan Kürtlerin sürgün ve mecburi iskân yoluyla asimilasyonunu hükme bağlıyordu. Geriye, “çıban başı” olarak görülen Dersim'in te'dibi (zorla yola getirme) kalmıştı. Nitekim 1935'te Tunceli Kanunları çıkarılıyor ve 1937-38'de bilinen Dersim katliamları ve mecburi iskânı gerçekleştiriliyordu... Ondan sonraki süreç ise genel çizgileriyle biliniyor. İşte, siyasal-kültürel yakınmaların resmi tanıkları ve sanıkları ya da asimilasyon politikalarının kısa tarihçesi...

Şark Islahat Planı'nın bir öngörüsü: Köy boşaltmalar ve Kürt sürgünleri

Dönem dönem gazeteler, boşaltılan Kürt köylerinin yeniden yerleşime açılacaklarını müjdeliyordu!.. Sözelimi Hürriyet gazetesi, konuya ilişkin haberini şu başlıkla veriyordu: “Boşaltılan köyler açılıyor”. Haberin alt başlığında şöyle deniyordu: “Genelkurmay Başkanı İ. H. Karadayı, Başbakan Erbakan'a, terör nedeniyle boşaltılan köylerin sahiplerine yeniden açılacağı müjdesini verdi.” (Hür. 12.7.1996) Haberin devamındaysa, bugüne kadar 2421 köy ve mezranın boşaltıldığı, yerleştirme işlemineyse Elazığ ve Bingöl'den başlanacağı bildiriliyordu. Boşaltılan köy ve mezra sayısının 3 binin üzerinde olduğu konusunda elde ciddi bilgilerin bulunması bir yana, 21. yüzyıla girmeye birkaç yıl kala böylesi bir utanç tablosu acaba neden uygulamaya kondu?.. Şimdi, köy boşaltma ve sürgün yöntemiyle Kürdistan'ın demografik yapısını değiştirmenin, 1925'te yürürlüğe konan Şark Islahat Planı'nın ve buna bağlı yasaların bir öngörüsü olduğunu söylersem,

herhalde bizim açık ya da örtülü kemalistlerimiz yine rahatsız olur... Oysa, gerçekten 1925'te yürürlüğe konan gizli Şark Islahat Planı'nın birçok maddesi; köy boşaltmalar ve sürgün yoluyla Kürt ulusal hareketini etkisizleştirmeyi ve asimilasyonu yaygınlaştırmayı öngörüyordu.

Sözelimi Şark Islahat Planı'nın 9. maddesi şöyleydi: "Kürt isyanını yönlendiren ve yönetenlerle, bunların yakınları, yandaşları ve aşiret reislerinden, Hükümetin doğuda kalmalarını uygun görmediği kişi, aile ve gruplar batıda Hükümetin göstereceği yerlerde iskân edileceklerdir." 10 Haziran 1927 tarih 1097 sayılı "Bazı Eşhasın Şark Mıntıkasından Garp Vilayetlerine Nakline Dair Kanun"la bu sürgünün boyutları daha da genişletilmiş ve isyan bölgesinin dışına taşırılmıştır. 1934 yılında yürürlüğe konan 2510 sayılı "Mecburi İskân Kanunu", gizli Şark Islahat Planı'nın resmi bir belge olarak devamı ve dışı vurumuydu. Bu yasa ile 1937-38'lerde yürürlüğe konan "Tunceli Kanunları" yeni köy boşaltmalara ve kitlesel sürgünlere kaynaklık ediyordu. Dahası, Jandarma Genel Komutanlığınca, Dersim katliamından önce hazırlanan "Dersim" adlı bir gizli raporda; hangi aşiretlerin batıda nerelere sürüleceği önceden belirlenmişti.

12 Eylül Askeri Cuntası ve 1986'da yürürlüğe konan Olağanüstü Hal Yasası'yla gerçekleştirilen köy boşaltmalar ile kitlesel sürgünler ise, yakın döneme rastladığı için herkesin belleğindedir. Görüldüğü gibi, halkın yerleşim sorunlarını çözmek bir yana, bizzat bu sorunları çıkaran, uluslararası yerleşim konferansı HABİTAT'a evsahipliği yapan T.C. devletin kendisidir. Ancak 1920'lerin kafasıyla Kürt sorununu çözmeye yeltenen bugünkü askeri-siyasi erk, tez zamanda çuvalladı. Çünkü mantığa ve barışa dayanmayan her zoraki çözüm, birçok sorunu da beraberinde getirir. Nitekim, Kürdistan'daki ana yerleşim birimleri, altyapı ve kaynak yetersizliğinden dolayı bunca yükü üstlenemezken; büyük metropollerin varoşları da bu yoğun göç dolayısıyla adeta barut fıçısına dönüştü. Öte yandan, Kürdistan'da tarım ve hayvancılık neredeyse tümüyle bitti. Savaşın maliyeti ise bütçenin neredeyse yarısına yaklaşıyor. Kısaca, bu çürük kantar bunca ağırlığı taşıyamaz hale geldi. Bu nedenle, insanların topraklarına geri dönmeleri bir bakıma kaçınılmaz duruma gelmişti.

Ancak, burada bir noktaya dikkat etmek gerekiyor. Devlet, bu yerleşimde yine eski kafaya giderek devlet yanlıları ve devlet karşıtları olmak üzere halkı ikiye ayıracak ve başta korucular olmak üzere devlet yanlılarına öncelik ve ayrıcalık tanıyacak. Yani bölgeyi devlet yandaşlarıyla donatacak. Ancak bunun çözüm olmadığını da kısa zamanda göreceğiz. Çünkü hiçbir köylü, taşının-toprağının başkasına verilmesini ve Hamidiye Alayları'ndaki gibi devlet yanlısı köylülerin güdümünde yaşamayı kabul etmeyecektir.

Şark Islahat Planı – IV

Kürt sorunu neden çözülemedi ya da 'Şark Islahat Planı' – 4

Nereden gelirse gelsin ev yakmalar insana ihanetle, orman yakmalar doğaya ihanetle, dolayısıyla tümü topluma ve insanlığa ihanetle eşdeğerdir... Geçmişte, feodalizmin yarattığı gerilim çerçevesinde ot yakma, ekin yakma ve ev yakma bir öç alma, giderek mücadeleye biçimi olarak algılanıyordu. Çünkü ot kışın hayvan besini, ekin insan besini ve ev barınak olarak yaşamsal öneme sahipti kırsal toplumlarda. Geçtiğimiz yıllarda Türkiye'de ortaya çıkan kimi orman yangınları, bu konuyu yeniden kamuoyu gündemine getiriyordu. 1925'te ikame edilen Şark Islahat Planı'yla birlikte, Kürdistan'da köy yakıp yıkmalar, köyleri ortadan kaldırıp halkı belli merkezlerde toplama, Kürt sorununu çözmeye bir yöntem olarak belirlenmiş ve uygulanmıştır. Sözgelimi 1925-28 yılları arasında katledilen insanların sayısı 15 binin üzerindedir. İlçeler itibarıyla yakılan ev sayıları ise şöyle sıralanmaktadır:

Katliam Bölgesi Yakılan Ev Sayısı

Lice ----	1284
Darahini ----	2197
Nusaybin ----	440
Palu/Ekinözü ----	905
Ertuşi ----	125
Çapakçur ----	576
Eylan ----	790
Midyat ----	450
Hasankeyf ----	37
Diyarbakır ----	728
Genç ----	643
Toplam ----	8175

(Kaynak: Dr. Bletch Shirgun; Kürt Sorununun Kökeni ve Nedenleri'nden aktararak, M.Bayrak; Kürdoloji Belgeleri, s. 101-110)

Hele bir devletin köy yakma konusunda kılavuz bile hazırlayabileceğini hiç düşünebilir misiniz? Düşünemiyorsanız, düşünmeye çalışın! Çünkü burası Türkiye... Evet, Tunceli Vali ve Kumandanlığı tarafından 1938'de bir kılavuz yayımlanıyor. Kılavuzun adı: "Tunceli Bölgesinde Yapılan Eşkıya Takibi Hareketleri, Köy Arama ve Silah Toplama İşleri Hakkında Kılavuz" (Elazığ, Turan Matbaası)

Kılavuz'un "Köyde eşkıya araması" başlıklı bölümünde, evlerin nasıl yakılacağı şöyle anlatılıyor: "Damlar taş ve topraktan ibaret olup, yalnız tavan ve direkleri ve ağaç dalları vardır. Bunları yakmak güçtür. Ancak dam üstünden bir kısım toprak atılarak ağaçlar meydana çıkarılır. Toplanacak odun ve çalılar burada yakılmak suretiyle bina ateşe verilir. O da, kapısından içeriye odun yığarak ateşleme sureti ile genişletilir." (Bkz. Hıdır Göktaş: Kürtler-İsyan-Tenkil, İst, 1991, s. 141)

Evrensel gazetesinde göç ve tehcir konusunda bir yazı okumuştum (14.6.1995). Semra Somersan imzalı yazının başlığı: "Ergenekon'a inanan Prof'un köyünü yakıyorlar". Haberde; Atatürkçü Profesör Hamza Eroğlu'nun Siirt'e bağlı Salanzo (Yedikapı) adlı köyünün askerler tarafından yakıldığı, Ergenekoncu Prof. Eroğlu'nun, Demirel dahil Ankara'daki tüm girişimlerinin sonuçsuz kaldığı, Jandarma Karakolunun iki yıldızlı Astsubay Komutanı'nın, "onlar da kim? Burada benim dediğim geçer" dediği ve Salanzo'yu yakıp yıktığı bildiriliyordu.

Bu durum, kimilerini yadırgatabilir, ama beni yadırgatmıyor. Çünkü bu, daha 1925'te kararlaştırılmış ve askerlere verilmiş bir görevdir!.. Ya orman yakmalar... "Eşkıya takibi ve eşkıyanın gizlenmesini önleme" gerekçesiyle bu da onlarca yıldır Kürdistan'da yürütülen bir yöntemdir. Bölgenin ağaçsızlaşmasının nedeni, herhalde yalnızca yakacak sağlama değildi.

Hatırlıyorum, daha 1970'li yıllarda Tekin Sönmez adlı şair-gazeteci bir arkadaş, Kürdistan'da kasıtlı orman yakmalarını işleyen bir röportaj yayımlamış ve bunu 1977'de kitap olarak yayımlamıştı. Adı mı, adı 'Ormanı Yedi Faşistler'di... İşte size, herkesin belirli dersler çıkarabileceği 30 yıl öncesinin belgesel bir edebiyat ürünü. Gizli belgeler ve kitaplar, çirkin politikaları böyle eleveriyor işte...

Bir Şark Islahat Planı uygulaması olarak sömürgeleştirme

Cumhuriyet döneminden bu yana zaman zaman hükümetler, “Osmanlı'nın kötü idaresi ve derebeylerin elinde zar ağlayan dağ Türklerini kurtarmak” için hamasi nutuklar atar, ancak bu ‘dağ Türkleri’nin makus talihi bir türlü yenilmez ve kaderi değişmez...

Mustafa Kemal, Albay olarak Silvan’da ve Paşa olarak Diyarbakır’da görev yaparken, Kürtlerle yakın diyaloga girerek, onları ağa ve şeyhlerin baskısından kurtaracağına öyle inandırır ki, emekçi Kürtler adeta kendisine taparlar. O, Hasan Hayri komutasında tümüyle Kürtlerden oluşan bir özel koruma taburu oluşturur, yoksul Kürt çocuklarını arabasında taşır. Batılıların söyleyişle o adeta bir ‘Kürt Lawrens’i kesilir.

Devlet Başkanlığı döneminde de benzeri söylemleri sürdürmesine karşın, hiçbir zaman işbirlikçi Kürt ağa ve şeyhlerine dokunmadığı gibi onlarla örtülü ya da açık bir dayanışma içine girer. 1923’ten itibaren Kürdistan temsilcisi olarak kendi bürokratlarını Meclis’e atar; bunlara birkaç da Kürt ağası eşlik eder. Atadığı bürokratlar, genellikle Kürt ulusal hareketlerine karşı ve Kürt asimilasyonunda görev almış kimselerdir. Cumhuriyetin 50. yılı dolayısıyla hazırlanan TBMM Albümü incelendiğinde, bu gerçek bütün açıklığıyla ortaya çıkar. Ulusal demokratik haklar bir yana, halkın ekonomik ve sosyal durumunu düzelterek toprak reformu ve teknik yatırımlara hiçbir zaman girilmez.

Toplumsal kalkınmayı sağlayacak bu tür uygulamalar bir yana; resmi bina ve demiryolu, karayolu gibi yatırımlar da salt güvenlik nedeniyle ve Kürdistan’dan hammadde sevkiyatı için düşünülür. Bakınız, devletin Kürt politikasını belirleyen gizli Şark Islahat Planı’nın ilgili maddelerinde neler öngörülüyor;

Madde-18) Hükümet binaları ve jandarma karakolları, askeri yapılar ve sınır karakolları süratle inşa edilecektir.

Madda-19) Bölgedeki bütün yolların inşaat programı Umumi Müfettişlik’çe düzenlenir. Öncelikle genel ve özel yönetim için gerekli, önemli askeri ulaşım yolları yapılmalıdır.

Madde-21) Tüm karakollar, savunmaya elverişli biçimde inşa edilmekle birlikte, telefon ve helyosta ile donanmalıdır. Bu bölgede birkaç telsiz istasyonu bulunmalıdır. (Bkz. M. Bayrak: Kürtler ve Ulusal-Demokratik Müc. s. 487-488)

O tarihten sonra Kürdistan’da yapılan yatırımlar hep güvenliğe dönük oluyor ve yukarıda öngörülenlere ek olarak bol miktarda hapisane yapılıyordu. Yaklaşık 40 yıl Türkiye’nin kaderinde söz sahibi olan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de, dönemin Başbakanı Tansu Çiller’e bir “Güneydoğu Raporu” veriyor ve çeşitli önerilerde bulunuyordu. Demirel, raporunda eski deyimle tecahül-ü arifaneden yani bilip bilmezlikten gelerek kimi öneriler sıralıyor. Sanki kendisi de olup bitenlerin en önemli sorumlularından biri değilmiş gibi. Raporunda ‘Güneydoğu İllerinin Genel Durumu’nu şöyle belirliyor: “Şehirlere aşırı göç var. Bunun sonucu olarak şehirlerde içme suyu, kanalizasyon, yollar, belediye hizmetleri, eğitim ve sağlık hizmetleri yetersiz. İşsizlik, en büyük sorun. Konut, en büyük ikinci sorun. Kırsal kesimde meralar, meyve ve sebze bahçeleri, tarlalar büyük çapta terk edilmiş. Hayvancılık can çekişiyor. Okulların çoğu kapalı.” (Bkz. Hür. 25.7.1995)

İnsanın, burada “günaydın!” diyesi geliyor. Sanki tüm bunlar kendiliğinden olmuş ve Demirel aydan yeni gelmiş. Ve kimi yüzeysel yatırım önerilerinin yanında, manevi propaganda için bölgeye “en iyi imam, hoca ve müftülerin gönderilmesi” öneriliyor... Diğer yatırım önerileri, neredeyse 85 yıl önce Şark Islahat Planı’nda önerilenlerin aynısı.

1995 yılı içinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın desteğiyle Türk bilim adamlarınca hazırlanan İnsani Kalkınma Raporu’nda “Güneydoğu’nun yatırım yoksulu ve mahrumiyet bölgesi” olduğu çarpıcı biçimde ortaya konuyordu: “Türkiye’de bölgesel eşitsizlik, köy-şehir ve cinsiyet eşitsizliği yaşanıyor. Türkiye’deki 73 şehirden 8’i yüksek, 53’ü orta, 12’si de düşük insani kalkınma grubunda bulunurken; Güneydoğu’daki illerin hepsi düşük kalkınma grubunda yer alıyor.” (Cum.11-18.8.1996)

1997 yılı içinde yeni Hükümet, Siirt’e çıkarma yapıyor ve tantanalı bir Bakanlar Kurulu toplantısı yapıyordu. Ancak bu defa da, şahıslar değişmiş ama anlayış değişmemişti. Hükümetin, Kürt kökenli “Doğu ve Güneydoğu’dan Sorumlu Devlet Bakanı” Salih Yıldırım; toplantı öncesinde şöyle diyordu: “Halk bu kez de hayal kırıklığına uğrarsa neler olabileceğini düşünmek bile istemiyorum...” (Cum.5.9.1997) Biz de düşünmüyoruz da, hamam değişmedikçe, tellakların değişmesinin bir şey değiştirmeyeceği, üstteki örneklerden belli değil mi?..

Acı gerçek: Bölgelerarası sermaye-sefalet uçurumu

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1989 yılındaki verilerine göre, Türkiye'nin en zengin 10 ili şöyle: Kocaeli/İzmit, İstanbul, İzmir, İçel, Zonguldak, Bursa, Tekirdağ, Ankara, Eskişehir, Kırklareli. Aynı dönemde Türkiye'nin en yoksul 10 ili ise şöyle sıralanıyordu: Hakkari, Bingöl, Ağrı, Bitlis, Adıyaman, Muş, Tunceli, Van, Kars, Diyarbakır. (Bkz. Sabah gaz. 8.9.1989)

Bu sermaye-sefalet uçurumunun 1989-2000 arasında daha da derinleştiğini söylemeye bilmem gerek var mı? Bir zamanlar dünyanın en verimli topraklarına sahip olan Mezopotamya'nın ve günümüzde yine birçok yeraltı maden ve petrol zenginliklerinin yanı sıra çağın en önemli değerlerinden su kaynaklarının üstüne oturan Kürdistan'ın bugünkü sakinleri; dünyanın en sefil yaşamını sürdürüyorlar. Askeri çöplüklerde beslenen çocukları gören 'insan'ların yüzleri kızarıyor...

Aslında Kürt sorununun düğümü, önce İttihadçılarca, ondan sonra da o gelenekten gelen Takrir-i Sükûncularca atıldı. Bunun belgesi 1925'te gizlice hazırlanıp yürürlüğe konan Şark Islahat Planı'dır. Bu planı hazırlayanlardan dönemin İçişleri Bakanı Cemil (Uybadın) ne diyordu: "Kürdistan, umumi valilikle ve müstemleke (sömürge) yöntemiyle idare edilmelidir." İşte, günümüzdeki bölgelerarası sermaye-sefalet çelişmesini yansıtan tablo, bu anlayışın eseridir...

Sürgün, sansür ve yasakla Kürt sorunu çözülür mü?

Şark Islahat Planı nedeniyle Kürdistan'a yönelik yönetim yasaları hep farklı olmuş. Takrir-i Sükûn ve bu çerçevede düzenlenen "Sansür ve Sürgün Talimnameleri", 1927'de çıkarılan "Bazı Eşhasın Şark Mintikasıdan Garp Vilayetlerine Nakline Dair Kanun", bugünkü koruculuk sisteminin öncelini oluşturan "İzale-i Şekavet Kanunu", 1934'te yürürlüğe konan "Mecburi İskân Kanunu", daha sonra gelen "Tunceli Kanunları", askeri cunta tarafından 1980'den sonra uygulamaya konan 2932 sayılı "Kürtçe'yi yasaklayan kanun" ve tabii bunun anası Aldıkaçtı Anayasası'nın kimi özel hükümleri ile son Terörle Mücadele Kanunu gibi yasal düzenlemeler, bu "ret, inkar ve asimilasyon" politikasının köşe taşlarını oluşturuyor.

1925 ve 1990 Takrir-i Sükûn'larının ayrıntılı karşılaştırmasına girmenin yeri burası değil. Ancak şu kadarını söyleyelim ki; eski kanun da koruculuk sistemini öngörüyordu, bu kanun da öngörüyor ve pekiştiriyor; eski kanun da "Havali-i Şarkiyede İdare-i Örfiye Mintakasında Tatbik Edilecek Sansür Talimatnamesi"yle yaygın bir sansürü öngörüyordu, 1990 Kararnameleri de... Eski kanun da başta halkın liderlerine yönelik olmak üzere "sürgünler"i öngörüyordu, bu kanun da... Her ne kadar Mustafa Kemal, "Kan ile yapılan inkılâplar daha muhkem olur, kansız inkılâp ebedileştirilemez" diyorsa da, bunun gerçekçi olmadığını sonraki gelişmeler göstermiştir. Tabii 1923'te Bursa'da söylenen bu sözlerden iki yıl sonra gerçekleştirilen Takrir-i Sükûn'un bir "inkılâp" mı yoksa başka bir dava arkadaşı olan milletvekili Ekrem Rize'nin dediği gibi, demokratikleşmeye ve özgürleşmeye darbe vuran bir "gerileşme" hareketi mi olduğu ayrı konu...

Kısaca, 1925 Takrir-i Sükûn'u ve devamı yasal düzenlemeler nasıl Türk ve Kürt halklarına çözümsüzlükten başka hiçbir yarar getirmediyse, 1990 Kararnameleri'nin ve TMK'nın da getireceği oydu. Kan, gözyaşı, kinlerin bileylenmesi; şiddetin yeniden kanı, kanın yeniden şiddeti doğurması... Bu anlayış, 1925'ten sonra 20 dolayında isyan ve katliamdan başka ne yarattı ki, bugün ne yaratsındı?...

Askeri yöntem çözüm değil

Askeri yöntemin çözüm olmadığını bu ülkeyi yönetenler bilmiyorlar mı peki? Şayet bilmiyorlarsa, Kürt sorununda ve başkaca ulusal ve toplumsal sorunlarda askeri yöntemlerin çözüm getiremeyeceğini, askerlerin önerisi ve TBMM'nin onayıyla uygulanan sıkıyönetimler listesiyle birkez daha gözlerinin önüne serelim. Evet, 1920-27 yılları arasında Örfi İdare, 1927-47 yılları arasında Umumi Müfettişlik, o tarihten sonra da sık aralıklarla Sıkıyönetim ve 1986 yılından sonra ise Olağanüstü Hal uygulaması. Birlikte izleyelim:

1- Sivas'ta Koçgiri Hareketi dolayısıyla ilan edilmiş olan İdare-i Örfiye'nin ref'i (kaldırılması) hakkında kararname. No: 427 Tarih: 12.12.1920.

2- Mamuretülaziz, Erzincan, Divriği ve Zara kazalarında idare-i örfiye ilanı hakkında kararname. No: 727 Tarih: 10.3.1921.

3- Şark vilayetlerinin bir kısmında (Elaziz, Genç, Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa,

Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkari, Malatya, Kiğı ve Hınıs) idare-i örfiye ilanına mütedair karar. No: 114, Res. Gaz. No: 85 Tarih: 25 Şubat 1925.

4- Şark vilayetlerinin bir kısmında ilan edilen idare-i örfiyenin (1) ay daha temdidine (uzatılmasına) dair karar. No: 121 R. G. No: 90 Tarih: 23.3.1925.

5- Şark vilayetlerinin bir kısmında ilan edilen idare-i örfiyenin (7) ay daha temdidine (uzatılmasına) dair karar. No: 133 R. G. No: 96, Tarih: 20.4.1925.

6- İdare-i örfiyenin temdidine dair karar. No: 163 Tarih: 25.11.1925.

7- Erzurum vilayeti dahilinde (1) ay müddetli idare-i örfiye ilanına dair karar. No: 167. Tarih: 25.11.1925.

8- İsyân sahası ve civarındaki vilayetlerde ilan edilmiş olan idare-i örfiyenin (1) sene daha temdidine dair karar. No: 271. Tarih: 22. 11.1926.

9- Genç, Muş, Erzincan, Elaziz, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Siverek, Urfa, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkari vilayetlerinde ve Erzurum'un Kiğı ve Hınıs kazalarında (1) ay müddetle idare-i örfiye ilanına dair kararname. No: 11547. Tarih: 23.2.1925.

10- Malatya vilayetinde (1) ay müddetle idare-i örfiye ilanına dair Kararname. No: 1551 Tarih: 24.2.1925.

11- 1547 ve 1551 No'lu kararnamelerle ilan edilen idare-i örfiyenin (1) ay müddetle temdidine dair kararname. No: 1640 Tarih: 23.3.1925.

12- Erzurum vilayet dahilinde (1) ay müddetle idare-i örfiye ilanına dair kararname. No: 2754 Tarih: 24.11.1925. (NOT: Bu arada, 1927-1947 yılları arasında 20 yıl süreyle Umumi Müfettişlik yönetimi hâkimdir.)

13- Ankara, İstanbul ve Kocaeli gibi işçi ve Kürt yoğunluklu illerde 1963'ten 1970 yılına kadar 7 defa Sıkıyönetim ilanı.

14- İstanbul, Kocaeli, İzmir, Ankara, Adana, Hatay. Diyarbakır ve Siirt illerini de kapsayan sıkıyönetim ilanına dair TBMM karar. No: 250 Tarih: 26.4.1971.

15- Aynı illerde sıkıyönetim süresinin uzatılmasına dair TBMM kararı. No: 251. Tarih: 26.5.1971.

16- Aynı illerde sıkıyönetim uzatmaları (1975'te Hakkari ve Mardin illeri de ekleniyor.)

17- 1972 yılından 1975 yılına kadar küçük değişikliklerle aynı illerde 25 defa daha TBMM kararıyla sıkıyönetim uzatmaları (1975'te Hakkari ve Mardin illeri de ekleniyor).

18- Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas ve Urfa illerinde sıkıyönetim ilanına dair TBMM kararı. No: 518 Tarih: 26. 12. 1978.

19- Sıkıyönetim Adıyaman, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli illerini de kapsayarak 1978, 1979, 1980 yıllarında (8) defa uzatılmış.

20- Parlamento ve Hükümetin feshedilmesi ve Parlamento üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması ve bütün yurttta sıkıyönetim ilan edilmesi hakkında Milli Güvenlik Konseyi bildiris. Tarih: 12 Eylül 1980.

21- MGK'nin Sıkıyönetim kararı 1980 yılından 1986 yılına kadar, hemen tüm Kürt yoğunluklu illeri kapsayacak biçimde (11) defa dörder aylık sürelerle uzatılıyor.

22- 1986 yılından itibaren 'Doğu İllerinde Olağanüstü Hal Uygulaması'na geçiliyor ve bu uygulama tıpkı geçmişteki Umumi Müfettişlik gibi Olağanüstü Hal Bölge Valiliği aracılığıyla sürdürülüyor; 90'lı yılların sonlarına kadar devam ediyor. Salt Olağanüstü Hal Uygulaması 23 kez uzatılmış. (Bkz. TBMM Kütüphane-Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü/Araştırma Servisi: Sıkıyönetimler)

Sonuç

Bu kısa irdelemeden de anlaşılıyor ki; resmi ideoloji, tarihsel ve toplumsal gerçekliğimize ters düşen bir söylemin adıdır. Bunu kavrayabilmek için ise, düşünceyi birazcık olsun temellendirmek bile yeterlidir!..

İşte, Kürt sorunu başta olmak üzere günümüze kadar süregelen birçok sorunun temelinde, 'tek tipleştirme'yi dayatan bu resmi ideoloji yatmaktadır... Oysa, Kürt aydınlanma hareketi, "Milli Mücadele" yıllarının o dar ve zor günlerinde "kara gün dostluğu" göstermiş ve üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmişti.

Sözelimi Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, 1925'te idam edilmeden iki yıl önce daha Lozan Anlaşması, ayakta alkışlanan şu konuşmayı yapıyordu: "Kürdün birliği, Kürdün itaati, Kürdün iki parçaya ayrılmasında değil, bir parça halinde idare edilmesindedir... Türk'le Kürt işbirliği ederek yaşamazlarsa, ikisi için son yoktur. Bundan dolayı herhangi birisi diğerine ihanet ederse, ikisi için de akibet (son, gelecek) yoktur." (Bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, IV, s. 163)

Kürt aydınlanma hareketinin, Şark Islahat Planı karşı 1926'da Hükümete verdiği Muhtıra-Mektup'taki şu çözüm önerisi ise, 80 yıl sonra bugün bile geçerliliğini korumaktadır: "Tek çözüm yolu ve ilaç; 20. yüzyıl uygarlığının ulus ve özgürlük prensiplerine saygı ve uyma ile Kürtler'in yaşam hakkını kabullenmek ve bu suretle Avrupalılar'a, dost ve düşmana karşı olgunluğunu ve siyasi yeterliliğini göstermektir." (Bkz. M. Bayrak: Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri, Özge Yay. Ank. 1993, s. 498)

Evet, işte işin püf noktası buradadır ve günümüzdeki Kürt sorununun nabızı da burada atmaktadır...

Şark Islahat Planı – V

Kürt sorunu neden çözülemedi ya da ‘Şark Islahat Planı’ – 5

Türk devletinin Kürtlere yönelik inkar ve imha siyasetini bir proje halinde devreye soktuğu Şark Islahat Planı, güncellenerek sürdürülüyor. Öyle ki, 1925 yılından hazırlanan bu planın birçok maddesi, hala farklı yol ve yöntemlerle uygulanıyor. Bu anlamda denilebilir ki, 1925’lerden bugüne Türk devletinin Kürtlere ve diğer halklara yaklaşımında bir milim ilerleme söz konusu değil...

Şark Islahat Planı 24 Eylül 341 (1925)

İrtica hadisesinde mahall-i ceryan olan vilayetlerimizdeki müşahedatı tetkik ve icabeden tedabiri tezekkür ve bir rapor halinde tanzim eylemek üzere Dahiliye Vekili Cemil, Adliye Vekili Mahmut Esat, Çankırı Mebusu Mustafa Abdülhalik beylerle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi sanisi Mirliva Kâzım Paşa’nın iştirakile bir Encümen teşkili hakkındaki 8/Eylül/341 tarih ve 2536 numaralı mahrem İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi mucibince Dahiliye Vekâletinde içtima ve netice-i müzakeratta berveçh-i âti mukarreratın arzına karar verilmiştir:

Plan uygulanıncaya kadar askeri yönetim,

1- Şark vilâyetlerinde mevcut idare-i örfiye berveçh-i âti programın hitam-ı tatbikine kadar idame olunacaktır.

2- Türkiye 5 umumi müfettişlik mıntikasına tefrik edilmiştir. 5’inci Umumi Müfettişlik mıntikası berveçh-i âti vilâyattan tereküp eder: Umumi Müfettişlik Bölgesi’ne giren yerler: “Hakkâri, Van, Muş, Bitlis, Siirt, Genç, Diyarbakir, Mardin, Urfa, Siverek, Elâziz, Dersim, Malatya, Ergani” Bayezit vilâyeti ile Pülümür, Kiğı ve Hınıs kazaları programın tatbikine kadar muvakkaten Beşinci Müfettişlik emrinde bulunacaktır.

Umumi Müfettişin görev ve yetkileri:

Müfettiş-i Umumi, Islâhat Programının aleddevam tatbikine memur olup maiyetinde her vekâletten bir müfettiş ile bir de askeri müşavir ve ayrıca maiyet heyeti vardır. Mıntikasındaki seyyar jandarma alayları emri altındadır.

İdare-i örfiye mıntikasının âmir-i askerisi 7. Kolordu kumandanı olup idare-i örfiye reisi sıfatile Müfettişe merbuttur.

Müfettiş-i umumilik ihdas olununcaya kadar 3. Ordu Müfettişi bu vazifeyi ifaya devam edecektir. İdare-i örfiyenin Beyazit vilayeti ile Pülümür kazasına teşmili ve ıslâhatın hitam-ı tatbikine kadar temdidi hakkında Meclis-i Aliye bir teklifte bulunmak icapedir.

Asimilasyon ve Türkleştirme çabaları

Sürekli Sıkıyönetim ve mahkemelerin Türkleştirilmesi:

3- Mahakim-i nizamiye ve divan-ı harb-i örfilerde asker ve sivil yerli hakim bulunmayacaktır.

4- 13/Şubat/341 tarihine kadar haklarında takibat-ı adli yapıp da işleri intaç edilemeyen maznun ve mühtemillerin hukuk-u şahsiye baki kalmak şartile davaları tecil olunacaktır. Ancak mürur-u zamana uğramamış katl-i müntiç cinayetlerle isyan-ı âhirden mukaddem isyan mahiyetindeki cinayetler tecil edilmez, buna nazaran Meclis-i âliye teklif-i kanuni yapılacaktır.

Ermeniler’den boşalan alana Türkler yerleştirilecek:

5- Van şehri ile Midyat arasındaki hattın garbında Ermeniler’den metrûk araziye Türk muhacirleri yerleştirilecektir. Bunun için idare-i örfiye mıntikasındaki vilâyatta bulunan Ermeni emvali maliyece satılmayacak Kürtler’e icar dahi edilmeyecektir. Yugoslavya’dan gelmekte olan Türk ve Arnavutlar ile İran ve Kafkasya’dan gelecek teşkil edeceği muhacirin, evveleminde Elâziz-Ergani-Diyarbakir, Elâziz-Palu-Kiğı, Palu-Muş arasındaki Murat Vadisi, Bingöl Dağının şark ve cenubu ve Hınıs, Murat vadileri, Muş Ovası, Van Gölü havzası, Diyarbakir-Garzan-Bitlis haylarında iskân edilecek.

Laz, Gürcü ve benzerleri de Kürdistan’a serpiliyor

Bunlardan başka Rize, Trabzon vilâyetleriyle Erzurum vilâyetinin şimali şarkı kazalarında mütekâsif olan halktan inzıam ve muvafakatlarile ve muhacirlerin iskânı için müttehas şeraitten istifade ederek Hınıs Çayı ve Murat Vadisine ve Van Gölünün şimal mıntikasına naklolunacaktır. Yerleşim masraflarını devlet karşılayacak: Şarka yerleştirilecek muhacirin ve yerli Türklerin iskân edilecekleri mıntikalara kadar hükümetin vesait-i seriası ile nakilleri ve esnay-i nakilde işçileri ve evlerinin taraf-ı hükümetten inşası bir senelik işçilerinin temini, hayvanat ve alât-ı ziraiyelerinin de kezâlik taraf-ı hükümetten itası lâzım gelir.

Kürtler, işgal ettikleri topraklardan çıkarılarak eski yerlerine veya batıya aktarılacaklar: Türk muhacirinin yerleştirileceği Ermeni emvâlini vesâik-i tasarrufiye ibraz edilmeyerek ne sebeple olursa olsun işgal etmiş olan Kürtler çıkarılarak geldikleri eski yerlerine iade veya arzu ettikleri garpte hükümetin irae edeceği mahallere naklolunacaktır. Yerleştirilecek Türkler'in, Kürtler'in taarruzundan muhafazaları için tedabir-i mahsusa alınacaktır. 341 senesinde azami 50 bin nüfus sevk ve iskân edilecektir.

Batı'dan ve Kuzeydoğu'den göçmen ithali:

Aynı veçhile 10 senede Yugoslavya, Bulgaristan, Kafkas ve Azerbaycan'dan beşyüzbin nüfusun celp ve bâlâda arzedilen mıntıkaya yerleştirilmesi için 343 ten itibaren her sene bütçeye ekalli beş milyon lira tahsisat konması lâzımdır.

Arazi yazımı:

6- Bu mıntakada arazi tahrirlerine Maliye Vekâletince tercihan ve müstacelen başlanacaktır.

Nüfus Yazımı:

7- Dahiliye Vekâleti 342 bütçesine mevzu tahsisatla evvelemirde 5. Müfettişlik mıntakasında tahrir-i nüfus yapılacaktır.

İsyancılara vergi:

8- İsyana iştirak eden mıntakalardaki halka isyandan mütevellit masrafın tahmili muvafıktır. Bunun temini için Maliye Vekâletince Meclis-i aliye bir kanun teklif edilecektir. Bu mıntakada bulunup da isyana iştirak etmeyen köyler bu vergi ile mükellef tutulmayacaktır. (Bu köyler Erkân-ı Harbiye-i Umumiyece tesbit edilmiş olanlardır.)

Kürtlerin batıya sürgün edilmesi

Tehlikeli bulunan ailelerin batıya iskânı:

9- İsyanı teşvik ve idare etmiş olanlar ile bunların akraba ve taallûkatı ve rüesadan hükümetin Şarkta kalmalarını muvafık görmediği eşhas, aile ve taallûkatile beraber Garpte hükümetin göstereceği mahallere nakledilecektir. Terk edecekleri emval ve arazi hükümetçe satın alınarak bedeli nakten veya nakledilecekleri mahallerde aynı kıymette emlâk ve arazi tefviz olunacaktır. Hükümet Yandaşları Yerinde Kalacak: İsyan harekâtı esnasında hükümete arz-ı hizmet ve sadakat edenlerden hükümetle beraber bizzat isyan aleyhinde hareket etmiş olan rüesanın nakilleri tehir olunacaktır.

Kürdistan'a mefrukeli ve muktedir memur tayini:

10- Aşiret yapısının on sene zarfında ilgasi ve halktan doğrudan doğruya hükümetle temas ve hukukunun bilâvasıta hükümetçe muhafazası ve temini hususu peyderpey mevki-i fiile konacaktır. Bunun için Şarkta hükümet kuvvet ve nüfuzunun her şube-i idareden mefkûreli ve muktedir memur gönderilmek suretile takviyesi lâzımdır.

2. Derecedeki memurluklara bile Kürtleri atamamak: Aynı zamanda bu mıntakadaki tali memuriyetlere dahi Kürt memur tayine olunmamalıdır. Merkezden mansup memurin (jandarma dahil) için berveçh-i âti teklif-i kanuniye lüzum vardır:

Zamlı ücret:

A- İdare-i örfiye mıntakasında merkezden mansup bilumum memurin (jandarma dahil) orada buldukları müddetçe tahsisat-ı fevkâladelerinin yüzde 75'i nisbetinde zam alırlar.

Mecburi hizmet:

B- Bu mıntakada memurin laakal 3 sene hizmet ederler, 3 seneden sonra her mıntaka haricinde sınıfı mütenasip diğer bir hizmete nakledilirler ve yerlerine başkaları gönderilir. 3 Seneden fazla kalmak isteyenler yerlerinde ipka edilir ve 6 seneden fazla aynı mevkide kimse kalmaz.

Bölgenin silahtan arındırılması

C- Bu mıntakadaki ordu mensubinine de aile nüfus miktarına nazaran 1-5 nefer tayını nisbetinde zam verilir.

Askeri gücün artırılması:

12- Hakkâri, Van vilâyetlerinde bulunan 4 hudut taburlarile Van'da teşekkülü Erkân-ı Harbiye-i Umumiyece arzu edilen 2 taburdan bir avcı lıvası teşkilî ve bu 6 tabur ile bunlara mücavir olan diğer 3 hudut taburu mevcutlarının sekiz yüzere iblâğı için bütçeye tahsisat ilâve edilmelidir.

Silahların yasaklanması:

13- Silâhlar toplanacak ve silâh taşınması men edilerek ancak vesika tahtında taşınmasına müsaade edilecektir. Vesikasız silâhlar evlerde dahi olsa müsadere edilecek ve sahipleri Divan-ı Harb-i Örflere tevdi olunacaktır.

Kürtçe konuşanların cezalandırılması:

14- Aslen Türk olup Kürtlüğe mağlup olmaya başlayan berveç-i âti Malatya, Elâziz, Diyarıbekir, Bitlis, Van, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Palu, Çarsancak, Çemişkezek, Ovacık, Hısnımansur, Behisni, Arga, Hekimhan, Birecik, Çermik, vilâyat ve kaza merkezlerinde hükümet ve belediye dairelerinde ve sair müessesat ve teşkilâtta, mekteplerde, çarşı ve pazarlarda Türkçe'den maada lisan kullananlar evamir-i hükümete ve belediyeye muhalif ve mukavemet cürmile tecziye edilirler.

Eğitim yoluyla eritme:

15- Aslen Türk olan ve fakat Kürtlüğe temessül etmek üzere bulunan mevakide ve Siirt, Mardin, Savur gibi ahalisi Arapça konuşan mahallerde Türk Ocakları ve mektep açılması ve bilhassa her türlü fedakârlık iktiham olunarak mükemmel kız mektepleri tesis ve kızların mekteplere rağbetlerinin suver-i adide ile temini lâzımdır.

Asimilasyon merkezi yatılı okullar

Dersim'e yatılı okul: Hassaten Dersim, tercihan ve müstacelen leyli iptidailer açılmak suretiyle Kürtlüğe karışmaktan bir an evvel kurtarılmalıdır.

Dersimiler'in batıya nakli:

16- Dersimliler'in Dersim'den çıkmak isteyen kısımları Sivas garbinde gösterilecek mıntakaya nakledilebilirler. Müfettişlik mıntakasından bu suretle Anadolu dahiline nakledilmek arzu edenlerin hükümetçe irae olunacak yerlere nakilleri de mümkündür.

Fıratın Batısında Oturanlara Yapılacak Uygulama:

17- Fırat garbındaki vilâyetlerimizin bazı aksamında dağınık bir surette yerleşmiş olan Kürtler'in Kürtçe konuşmaları behemahal men edilmeli ve kız mekteplerine ehemmiyet verilerek kadınların Türkçe konuşmaları temin olunmalıdır.

Resmi yapılar:

18- Hükümet binaları ile jandarma karakolları ve mebani-i askeriye ve hudut karakolları cem-i ianat kanununa tevfiikan süratle inşa edilecektir.

Yalnız hükümet konakları inşaatına hükümet de muvazene-i umumiyeden yardım eder. Bu mebani meyanında memurin ve zabitan ikametgâhları da imkân nisbetinde nazar-ı dikkate alınmalıdır.

Yol yapımı:

19- Bu nuntakadaki bilûmum yolların inşaat programı Müfettiş-i Umumilik tarafından tanzim edilir. Evveleminde idare-i umumiye ve hususiyeden olup mühim sevkülceyiş yolları inşa edilmelidir.

Demiryolu:

20- Şark şimendiferlerinin Erzincan'a, Sivas, Elâziz-Diyarıbekir, Elâziz-Çapakçur-Muş, Van Gölüne mümkün olduğu kadar az zamanda varmasını temine çalışmak lâzımdır.

Asayiş tedbirleri Karakolların yeri ve donanımı:

21- Bilûmum karakollar, müdafaaya müsait inşa edilmekle beraber telefon ve helyosta ile mücehhez olmalıdır. Bu mıntakada behemahal bir kaç telsiz istasyonu bulunmalıdır.

İstihbarat:

22- Kaçakçılık, istihbarat, casusluk ve emniyet nokta-i nazarından hudut komiserleri esaslı vaziülceyiş tebeddülâtından maada hususat için Umumi Müfettişten evâmir-i mucibe alabilirler.

Zırhlı araç:

23- Kaçakçılığa mani olmak için Maliye Vekâletince alınacak otomobillerden bir kaçının zırhlı otomobil olması ve bu otomobillerden indellüzum hudut kıtaatının dahi istifadesi muvafıktır.

Kolluk kuvvetlerinin görev bölümü:

24- Şehir, kasaba ve nahiyelerde vazaif-i zabitanın kâmilen polise tevdi ve jandarmanın kıta halinde asayiş ve takibatla tavzifi muvafıktır. Bu bapta Dahiliye Vekâleti tarafından bir kanun tanzimi ve bütçelere buna nazaran nakliyat ve zammiyat icrası lâzımdır.

Ecnebilerin bölgeye girişinin yasaklanması:

25- Bu mıntakaya ecnebi bir şahıs ve müessesenin hükümetin müsaadesi olmaksızın duhûl ve teessüsüne müsaade edilmeyecektir.

Asker alımı:

26- Tahrir-i nüfus yapılan mıntakalarda derhal ahziasker teşkilâtı yapılacaktır. Dahil-i esnan olanlar bu mıntaka haricinde hizmet-i askeriyelerini ifa edeceklerdir. Bunların bir müddet için gayr-i müsellaah hidematta istihdamları muvafık olur.

Aracının kaldırılması:

27- Bu mıntakada hükümet, bütün şubat-i idarede halkın işini bilâvasıta ve bizzat görmeli ve mutavassıtları şiddetle red ve men eylemelidir.

28- Müfettişlik mıntakasındaki vilâyet taksimatının tâdil ve islâhı umumi teşkilâtın kabul ve icrasına kadar tehir olunabilir. 24/Eylül/341 (1925)

Islahat Programı'nı Hazırlayanlar:

- M. Cemil (Uybadin)
- Mehmet Esat (Bozkurt)
- Kâzım (Orbay)
- Mustafa Halik (Renda)

“Not: Bu Raporun aslı Vilâyetler İdaresinin Birinci Şubesindeki dosyasında üç numaralı gömlekte mahfuzdur.”